

ODYAN EFENDİ VE GİZLİ GÖREVİ: MİDHAT PAŞA’NIN TALİMATIYLA KANUN-İ ESASİ VE İSTANBUL KONFERANSI İÇİN PARİS VE LONDRA’DA DESTEK ARAYIŞI

Mustafa Malhut*

Öz

Osmanlı-Türk anayasa tarihinin mihenk taşı olan Kanun-i Esasi, hem dâhili gelişmelerin bir sonucu hem de dış baskıya karşı düşünülen bir çözümdü. İlan edildiği zaman uluslararası boyutta beklenen tesiri sağlayamadı. Aksine İstanbul Konferansı’nın ilk gününde ilan edilen Kanun-i Esasi, konferanstaki temsilciler tarafından alelade bir gelişmeymiş gibi umursanmadı. Dönemin monarşik imparatorluklarından birinin anayasalı sürece adım atmasının önemi ve değeri layığıyla anlatılmalı ve bu konudaki samimiyet garanti edilmeliydi. Ayrıca İstanbul Konferansı’nda Osmanlı Devleti’ne sunulan tekliflerin kabul edilemeyeceği ve bu tekliflerin doğuracağı müşkülât etraflıca açıklanmalı, Rusya’ya karşı İngiltere ve Fransa’nın desteği elde edilmeliydi. Tüm bu sebeplerle Sadrazam Midhat Paşa, güvendiği dostlarından ve yakın çalışma arkadaşlarından olan Nafia Müsteşarı ve danışmanı Odyan Efendi’yi özel ve gizli bir görevle Paris ve Londra’ya gönderdi.

Bu çalışmada öncelikle Odyan Efendi’nin hayatına, seyahatine ve dönemin koşullarına değindikten sonra Osmanlı ve İngiliz kaynaklarının karşılıklı ve karşılaştırmalı analizi ile Odyan Efendi’nin Londra ve Paris görüşmelerine yer verilecektir. Böylece Osmanlı modernleşmesi sürecindeki bir kesitin Avrupa’daki yansımaları ile Osmanlı modernleşme çabalarına Büyük Güçlerin yaklaşımı ve tepkisi sergilenecektir.

Anahtar Kelimeler: Odyan Efendi, Kanun-i Esasi, İstanbul Konferansı, Midhat Paşa, Londra ve Paris

Odyan Efendi and his Secret Mission: Seeking Support in Paris and London for Kanun-i Esasi and Istanbul Conference by the Directive of Mithat Pasha

Abstract

Kanun-i Esasi, the cornerstone of the Ottoman-Turkish constitutional history, was both a result of internal developments and a solution to counter external pressure. When it was announced, it could not achieve the expected international impact. On the contrary, Kanun-i Esasi, announced on the first day of the Istanbul Conference, was ignored by the representatives at the conference as if it was an ordinary event. As one of the monarchies of the

* Öğr. Gör. Dr., *Akdeniz Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 07070, Antalya/Türkiye, mustafamalhut@akdeniz.edu.tr; Orcid ID: 0000-0002-0421-3818

period stepped into the constitutional process, the importance and value of this process should be properly explained and the sincerity in this matter should be guaranteed. The proposals submitted to the Ottoman State at the Istanbul Conference would not be accepted either. The difficulties caused by these proposals should be explained in detail. The support of Britain and France against Russia should be obtained. For all these reasons, Grand Vizier Mithat Pasha sent Undersecretary of Public Works and his adviser Odian Efendi, one of Mithat Pasha's trusted friends and close colleagues, to Paris and London on a special and secret mission.

In this study, firstly, Odian Efendi's life, his travel and the conditions of the period will be examined. Then, Odian Efendi's London and Paris meetings are presented with an analysis of Ottoman and British sources. Thus, the reflections of these meetings as the facet of the process of Ottoman modernization on European public and the approach and reaction of the Great Powers to the Ottoman modernization efforts will be displayed.

Keywords: Odian Efendi, Kanun-i Esasi, Istanbul Conference, Mithat Pasha, London and Paris

Odian Efendi'nin Hayatı

1834 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Krikor Odian Efendi, Ermeni Yazıcı Boğos Odyan'ın oğludur.¹ Eğitimi Kapriyel ve Haçadur Bardizbanyan ile Garabet ve Hovhannes Deroyents'den aldı.² Yükseköğretimi için gittiği Paris'te hukuk eğitimi gördü.³ 20'li yaşlarının başında girdiği devlet memuriyetinde⁴ zamanla yükselerek çeşitli kademelerde ve görevlerde bulundu.

Arşiv belgelerinden takip edilebildiği kadarıyla, 1861'de Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemî Serhalifelîği rütbe-i saniye sınıf-ı sanisine tevcih edildi.⁵ 1864'te Tahrirat-ı Hariciye Odası Evrak Müdürü Arzuman Efendi ile Serhalifesi bulunan Odian Efendi, umur-u memuriyetlerinde daima görülmekte olan ikdam ve gayretlerinden dolayı taltif olunarak rütbelerinin artırılmasına karar verildi.⁶

Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği zamanında yakın çalışma arkadaşlarından biriydi.⁷ Tuna Vilayeti Umur-ı Ecnebiye Müdürü olarak görev yapmaktayken Şubat

¹ Taceddin Kayaoğlu, *Osmanlı Hâricîyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 213.

² Silvert Kayar-Malhasyan, "Krikor Odyan", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 379.

³ Saro Dadyan, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, Everest Yayınları, İstanbul 2011, s. 273.

⁴ 1854 yılında Babiâli'ye girdiği belirtilir. Bkz., Kayar-Malhasyan, s. 379. Dadyan ise 1857'de Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemî'nde memuriyet hayatına başladığını yazar. Bkz., Dadyan, s. 274.

⁵ BOA. A.DVN., 159/92, 26.6.1277 (9.1.1861).

⁶ BOA. İHR., 209/12079, 4.5.1281 (5.10.1864).

⁷ İlber Ortaylı, "Midhat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Edirne, 8-10 Mayıs 1984*, TTK Basımevi, Ankara 1986, s. 227.

1866'da İstanbul'da bulunan ailesini yanına getiremediği için İstanbul'da bir memuriyet talebinde bulundu.⁸

Tanzimat döneminde eğitim için Paris'e giden ilk Ermeni öğrencilerinden olan Odyan Efendi, 1868'de Şura-yı Devlet Azalığına, 1869'da Hariciye Kitabeti'ne tayin edildi.⁹ 1870'de Tahrirat-ı Hariciye Müdürü Sarkis Efendi ile Hariciye Kâtibi Odyan Efendi doktor raporu sonucu mizaç bozukluğu (inhiraf-ı mizaçları) nedeniyle Avrupa'ya 60 lira tahsis edilerek hava değişimine gönderildi.¹⁰ Bir yıl kadar Viyana'da kaldıktan sonra görevine döndü ve ula-ı evvel rütbesi aldı.¹¹ Ekim 1871'de Ticaret Müsteşarlığı'na tayin olunan Odyan Efendi, haiz olduğu rütbenin emsali memuriyet derecesine terfi ettirildi.¹² 1872 ve 1873 tarihli belgelerde Şura-yı Devlet Azası olduğu anlaşılan Odyan Efendi, 1874'te Hariciye Müsteşarı oldu.¹³ Ağustos 1874'te Nafia Nezareti ve Şura-yı Devlet Azası olarak kayıtlara geçti.¹⁴ Haziran 1875'te Nafia Müsteşarlığı'na tayin edildiğinde Odyan Efendi'nin aylığı 10 bin kuruştur.¹⁵

Odyan Efendi 1860'ların başında Ermeni Milleti Nizamnamesi'ni hazırlayan komisyon üyelerinin arasında bulundu. 1876 yılında ilk Osmanlı-Türk anayasa çalışmalarına katıldı. Ermeni cemaatinin anayasallaşma sürecinde edindiği bilgileri Osmanlı-Türk anayasası çalışmalarında kullanan Odyan Efendi, Midhat Paşa'yı hem yönlendirdi hem de anayasanın tartışıldığı komisyonlarda görev aldı.¹⁶

Osmanlı Devleti'nin zor zamanlar geçirdiği günlerde Kanun-i Esasi ilan edildi. Ancak anayasa mevcut sorunların hafiflemesine ya da ortadan kalkmasına çare olamadığı için Odyan Efendi, Midhat Paşa'nın talimatıyla ve özel görevle Paris ve Londra'ya gönderildi. Kısa süre önce muhtemelen benzer sebeplerle yani Osmanlı'nın uluslararası boyutta yaşadığı zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olmak amacıyla 1876 yılının Haziran-Ağustos aylarında Avrupa'da

⁸ BOA. HR.MKT., 821/29, 24.9.1282 (10.2.1866).

⁹ Musa Kılıç, *Osmanlı Haricîyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 105-106. Hariciye Kâtibi olarak 1870'te maaş aldığına dair bir belge için bkz., BOA. HR.MKT., 684/75, 17.2.1287 (19.5.1870).

¹⁰ BOA. İ.HR., 243/14465, 17.2.1287 (19.5.1870); BOA. HR.MKT., 685/2, 18.2.1287 (20.5.1870).

¹¹ Dadyan, s. 274.

¹² BOA. İ.DH., 639/44426, 19.7.1288 (4.10.1871).

¹³ BOA. İ.DUİT., 58/44, 5.4.1289 (12.6.1872); BOA. İ.DUİT., 142/2, 13.11.1289 (12.1.1873); BOA. HR.MKT., 821/29, 2.1.1291 (19.2.1874).

¹⁴ BOA. HR.MKT., 845/85, 11.7.1291 (14.8.1874).

¹⁵ BOA. İ.DH., 703/49222, 23.5.1292 (27.6.1875).

¹⁶ Dadyan'ın belirttiğine göre, "Ermeni cemaatinin anayasallaşma sürecindeki yegâne itici güç konumunda olan Kırkoc Odyan, bu sürecin her aşamasında en önde yer aldı." Bkz., Dadyan, s. 273-274. Ayrıca bkz., Kayar-Malhayan, s. 379; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005, s. 140, 408. Ermeni Milleti Nizamnamesi ve komisyon üyeleri için bkz., Esat Uras, *Tarihçe Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987, ss. 159-163.

temaslarda bulunmuştu.¹⁷ Odyan Efendi bu sefer, Kanun-i Esasi'nin getirilerini daha iyi anlatmak, yapılması istenen ıslahatlara yönelik garantilerde bulunmak, İstanbul Konferansı'ndaki dayatmalardan kurtulmak ve hükümetler ile kamuoyunu Osmanlı tarafına çekmek üzere 31 Aralık 1876 ile 18 Şubat 1877 tarihleri arasında Paris ve Londra'da çeşitli görüşmeler yaptı.

Midhat Paşa'nın sadareten azli ve sürgünü ile Odyan Efendi'nin Avrupa'daki görevi son buldu ve İstanbul'a çağırıldı. Üç buçuk ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra Nafia Nezareti Müsteşarlığı'nda bulunan Odyan Efendi, sağlık sebepleri yüzünden izinli olarak beş hafta müddetle Avrupa'ya gitti.¹⁸ Tekrar İstanbul'a dönüp görevine başlamış olmalıdır ki, 16 Temmuz 1878'de on iki seneden beri duçar olduğu hastalığın bir iki seneden beri şiddetlenmesi yüzünden Almanya'nın Wiesbaden Kaplıcaları'na gitmek için müsaade edilmesini istedi.¹⁹ Ancak Nafia Nezareti'nin işlerinin yoğunluğu dolayısıyla şu an caiz ve münasip olamayacağından mezuniyet verilmesinin nazar-ı dikkate alınmaması ve tezkerenin iade kılınması emri ferman olundu.²⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Odyan Efendi bir süre sonra izin almaksızın ve memuriyetini bırakarak Avrupa'ya gitti.

Odyan Efendi, Midhat Paşa'nın örnek idare sergilediği Tuna Vilayeti kadrolarında yer aldı. Bir gazete haberine göre, Midhat Paşa'nın sağ kolu konumundaydı.²¹ Ailevi sebepler yüzünden İstanbul'a dönmesi gerektiğinde Midhat

¹⁷ Arşiv belgeleri arasında detaylarına ulaşılamamış olmasına rağmen *Sabah* gazetesindeki haberlerde Odyan Efendi'nin 1876 yılının Haziran-Ağustos ayları arasında Avrupa'da bulunduğu görülmektedir. *Nafia Müsteşarı Odyan Efendi dün özel bir görevle kendisine tahsis olunan mahsus vapurla Avrupa'ya gitti.* Bkz., *Sabah*, 23 Haziran 1876. *Geçen gün Avrupa'ya giden Odyan Efendi önce Paris'e oradan Rusya İmparatoru ile görüşmek üzere Almanya'ya geçeceği Ford u Bosfor (Phare du Bosphore)un haberinde yer aldı.* Bkz., *Sabah*, 25 Haziran 1876. *Odyan Efendi'nin bu hafta İstanbul'a gelmesi bekleniyor.* Bkz., *Sabah*, 19 Ağustos 1876. *Bu haftaki Marsilya vapuru ile buraya gelecek.* Bkz., *Sabah*, 30 Ağustos 1876. Osmanlı'nın uluslararası boyutta yaşadığı zorluklardan bazıları şöyleydi: 1875 Ekim'de Ramazan Kararnamesi ile Osmanlı Devleti'nin borç ödemeleri yarıya indirildi ve Avrupa'da büyük tepki oluştu. 1876 yılının Mayıs ayı başında Bulgar ayaklanması ve olayları patlak verdi. Mayıs sonunda Sırbistan ve Karadağ Osmanlı'ya savaş açtılar. 30 Aralık 1875 tarihli Andrassy Notası ve 12 Mayıs 1876 hazırlanan Berlin Memorandumu ile Avrupalı devletler Osmanlı topraklarındaki olaylara müdahale etmek için aralarında anlaşmışlardı. Osmanlı aleyhindeki uluslararası atmosferde Odyan Efendi'nin seyahati muhtemelen destek aramaya yönelikti. Söz konusu gelişmeler için bkz., Mustafa Malbut, *I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1876-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2019, ss. 117-153.

¹⁸ *BOA. İ.DH., 746/60996, 22.5.1294 (4.6.1877).* Dadyan, Midhat Paşa'nın sürgününden dolayı endişe içinde olan Odyan Efendi'nin tedavi olmak bahanesiyle Avrupa'ya gittiğini ve bir daha dönmediğini belirtir. Bkz., Dadyan, s. 275.

¹⁹ *BOA. İ.DH., 770/62694, 16.7.1295 (16.7.1878).*

²⁰ *BOA. İ.DH., 770/62694, 26.7.1295 (26.7.1878).*

²¹ *The Times* gazetesinde Odyan Efendi için, Rusçuk idaresiyle meşhur olan eski sadrazam Midhat Paşa'nın kapsamlı yönetim çalışmalarında sağ kolu olan bir Ermeni tanımlaması yapıldı. Ayrıca aynı haberde, bugün Bayındırlık İşleri Bakanlığı'nı denemeye değer olabileceği belirtildi. Bkz., "Turkish Reforms", *The Times*, 14 January 1876. Midhat Paşa'nın azlini izleyen günlerde çıkan

Paşa tarafından kendisini öven ve isteğinin yerine getirilmesini isteyen bir yazı dahi kaleme alınmıştı.²² Midhat Paşa ile mesai arkadaşlığı ilerleyen yıllarda da devam etti. Aralarında kurulan dostluk ve münasebet Midhat Paşa'nın düşüşünü izleyen yıllarda Odyan Efendi için sorun oldu. Aynı zamanda Ermeni milleti arasında tanınmış bir isim olması dolayısıyla kendisine şüphe ile yaklaşıldı. Dönmemek üzere Avrupa'ya gittiği andan itibaren, Osmanlı Devleti aleyhine Ermeni meselesinin savunuculuğunu yaptığına yönelik birçok jurnal verildi. Bununla birlikte halen Midhat Paşa ile münasebetinin sürdüğü ve birlikte hareket ettiği iddia edildi.²³ 28 Aralık 1880'de Hariciye Nezareti tarafından Paris Sefareti'ne Odyan Efendi'nin İstanbul'a dönmesi konusunda bir emir gönderildi. Sefaretten gelen cevap, Odyan Efendi'ye emrin tebliğ edildiği ve Odyan Efendi'nin buna uygun hareket edeceği yönündeydi.²⁴ Ama Odyan Efendi bir daha İstanbul'a dönmedi.

Odyan Efendi'nin İstanbul'a dönmeme sebebi, kendi ifadesine göre hem parasal hem de sağlık sorunlarıyla alakalıydı. Ocak 1881'de Hariciye Nezareti ile Paris Sefareti arasındaki yazışmalarda önce Odyan Efendi'nin para sıkıntısı nedeniyle yola çıkamadığı bildirildi.²⁵ Odyan Efendi yol masraflarının devlet tarafından karşılanacağını öğrenince Hariciye Nezareti'ne yük olmak istemediğini, şu an sağlığı müsait olmadığı için sağlığı elverdiğinde yola çıkacağını beyan etti.²⁶ Ancak Hariciye Nezareti tarafından bu iki açıklama çelişkili bulundu. Yapılan ikinci açıklamanın ilkiyle ters düştüğü düşüldüğü için Paris Sefareti'ne konunun tekrar araştırılması söylendi.²⁷

Aynı gün yani 22 Aralık 1881'de Odyan Efendi tarafından sağlık durumunun belirtildiği ve kendisine yöneltilen suçlamalara yönelik savunma niteliği taşıyan bir ariza sunuldu. Etraflı açıklamaların yer aldığı arızada Odyan Efendi, mecburiyetten dolayı Avrupa'daki ikametinin uzadığını ve geçen sene bu zamanlar sadarete bildirdiği üzere sağlık sorunlarının halen devam ettiğini yazdı. Son senelerde

başka bir haberde, Midhat Paşa'nın Odyan Efendi için İzmir Valiliği'ni düşündüğü ama padişahın reddettiği yazıldı. Bkz., "Midhat Pasha", *The Times*, 16 February 1877.

²² BOA. HR.MKT., 821/29, 16.10.1282 (4.3.1866).

²³ Arşivde 12 Aralık 1878 tarihiyle kayıt altına alınmış bir jurnalde, Paris'e gidip dönen Çerez Efendi bazı iddialarda bulundu. Bu jurnale göre, Odyan Efendi'nin Berlin Kongresi'nin 61. maddesindeki Ermeni meselesi lehine Paris'te faaliyet gösterdiği, patrikhane memurlarından olduğu ve hatta bir Ermeni prensliğinin teşkiline yönelik çalışmalarla katıldığı iddia edildi. Bkz., BOA. Y.PRK.AZJ., 2/49, 29.12.1295 (24.12.1878). Aralık 1880 tarihli başka bir belgede, Ermenilere yardım toplamak için Paris'te bazı sosyetelere reis sıfatıyla katılan Odyan Efendi'nin hareket-i fesadiyede bulunduğu ihbar edilerek derhal Triyeste'den hareket edecek olan posta vapuru ile İstanbul'a çağırılması tavsiye edildi. Bkz., BOA. MB.İ, 69/29, 22.1.1298 (25.12.1880). Ayrıca bkz. Dadyan, s. 275; Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)" *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:5, (Bahar/2015), s. 41-42.

²⁴ BOA. Y.A.HUS., 166/19, 28.12.1880.

²⁵ BOA. Y.A.HUS., 166/57, 6.1.1881, s. 3.

²⁶ BOA. Y.A.HUS., 166/57, 21.1.1881, s. 5.

²⁷ BOA. Y.A.HUS., 166/57, 22.1.1881, s. 1.

İstanbul'da Midhat Paşa ile olan münasebet-i kadimesinin türlü şüphelere yol açtığını, Midhat Paşa'nın mükâfata nail olduğu zamanlarda yaşanan bu münasebeti inkâr etmediğini, Paşa'nın düşüşünden sonra kendisinin de hedef alındığını ama bu çabaların semeresiz kaldığını söyledi. Birkaç senelerden beri Midhat Paşa ile hiçbir münasebeti olmadığını, geçen seneki taahhüdündeki gibi hiçbir yabancı sefir, diplomat, memur ve gazeteci ile katiyen görüşmediğini yazısına ekledi. Diğer taraftan ifadesine göre, Ermeni milletinde haiz olduğu itibar cihetiyle Ermeni meselesi dedikleri meselede her ne yapılmak veya yapılmakta bulunmuş ise kendisine atıf ve iftira olunuyordu. Ermeniler burada kendileri için bir iş gördüğümü zannediyor diyen Odyan Efendi, Osmanlı Devleti'ne doğrudan doğruya ve dolaylı yoldan telakki eden bir mesele hakkında ne olursa olsun hiç kimse ile görüşmediğini ve bir satır yazı bile yazmayıp hiçbir söz söylemediği cihetle hak etmediği bir şöhrete mazhar edildiğini savundu. Ne çare ki ortaya çıkan bul hal kendisinin aleyhindeydi. Avrupa'ya gelmesinin sebeplerinden biri de üzerinde bulunan zan ve şüphelerden kurtulmaktı. "*Hükümet-i Seniyye'ye karşı daima kemal-i sadık ve iblâs (samimiyet) ile hareket edeceğim... Hükümet-i Seniyye hakkındaki sadakatim ve şükranım asla tagayyür etmeyecektir (değişmeyecektir)*" yönündeki taahhütlerinin sonunda hastalığı nedeniyle "*maddi ve manevi her türlü alam ve ekdâra (acı ve üzüntülere) müptelayım*" diyerek yazısını bitirdi.²⁸

Söz konusu arızada yer alan açıklamalardan sonra, Odyan Efendi'ye İstanbul'a dönmesi konusunda verilen emir geri çekilmese de bu konudaki ısrarcı tutum son bulmuşa benziyordu. İlerleyen birkaç sene içinde arşivde bu konuya dair herhangi bir yazışmaya rastlanmadı. Konunun gündemden düşmesinde Odyan Efendi tarafından yapılan açıklamaların ne kadar etkili olduğunu bilmek mümkün değildir. Ancak Odyan Efendi'ye yönelik ısrardan vazgeçilmesinin Midhat Paşa'nın Yıldız Mahkemesi sonucu Temmuz 1881'de Tai'fe sürülmesiyle ve daha da önemlisi Ermeni meselesinde yaşanan gelişmelerle alakalı olduğu muhakkaktır. Berlin Kongresi'nin 61. maddesi ile uluslararası bir hal alan Ermeni meselesi, Odyan Efendi'nin Avrupa'ya gittiği ilk yıllarda Osmanlı'ya yönelik büyük bir baskıyla alevlendi. Ermenilere ıslahat yapılması konusunda İngiltere'nin başı çektiği uluslararası baskı, 1881'den sonra giderek azaldı ve küllenmeye bırakıldı. Mesele Odyan Efendi'nin vefatından sonra 1890'lı yıllarda tekrar alevlenecekti.²⁹

Odyan Efendi hakkında arşivde yer alan son bilgilere, 1886 yılında Paris Sefiri Mahmut Esad Paşa'nın (sefaret süresi 1880-1894) gönderdiği tahrirattan ulaşıyor. Esad Paşa, yıllardır Paris'te yaşayan Odyan Efendi'nin uzun zaman önce Paris'e gelen ve haline üzülen Münif Paşa'dan İstanbul'a gelmesi yönünde bir tavsiye aldığını, Odyan Efendi'nin bu fırsatı bir nimet olarak görüp İstanbul'a dönme niyetinde bulunsa da rahatsızlığı arttığı için, değil İstanbul'a dönmek bulunduğu odanın kapısından bile çıkamadığını belirtti. Doktoru da seyahati uygun

²⁸ Başvekalet'e 22 Aralık 1881 tarihinde Paris'te bulunan Odyan Efendi tarafından takdim olunan arıza için bkz., *BO.A. HR.TO., 525/11.*

²⁹ Malhut, ss. 462-478.

bulmamış ama iyi bakıldığı takdirde bahara kadar düzeliş yola çıkabileceğini söylemişti. Esad Paşa, yazısının devamında Odyan Efendi ile ilgili şu önemli bilgiyi vermektedir: “Burada bulunduğum 5 yıldan beri Odyan Efendi ne padişaha ne hükümete karşı ne kaleme ne de kelim hiçbir hal ve harekette bulunmadığını her vecible temin edebilirim.” Odyan Efendi’nin başlıca kabahati olsa olsa Midhat Paşa ile olan eski dostluğudur denilen yazının sonunda Odyan Efendi’nin bahara kadar iyileşebilmesini sağlayacak tedavisi ve ihtiyaçlarını karşılaması için kendisine ya bir miktar maaş veyahut toptan bir şeyler ihsan buyrulması istendi.³⁰ Para yardımı yapıldı mı? Yapıldıysa ne kadar yardım yapıldı? gibi soruların yanıtı net olmasa da³¹ açık olan, üzerindeki şüphelerle birlikte, maddi zorluklar ve sağlık sorunları ile geçen Odyan Efendi’nin son yıllarındaki yaşamı 7 Aralık 1887’de son buldu ve Paris, Pere Lachaise Mezarlığı’na gömüldü.³² Paris’ten gönderilen kısa bir yazı ile Odyan Efendi’nin ölüm haberi İstanbul’a ulaştı.³³

Kanun-i Esasi’nin Beklenen Etkiyi Yaratamaması ve Midhat Paşa’nın Odyan Efendi’yi Özel Görevle Avrupa Göndermesi

Kanun-ı Esasi’nin ilanı, 23 Aralık 1876’da Babıâli’nin önündeki meydanda Amedci görevinde bulunan Mahmut Celâleddin Paşa’nın okuduğu Hattı Hümayun ile tüm dünyaya duyuruldu.³⁴ Kutlama amacıyla 101 pare top atışı yapıldığında, Kasımpaşa’daki Bahriye Nezareti binasının üst katında İstanbul Konferansı görüşmelerini gerçekleştirmek için bir araya gelen altı Büyük Devletin ve Osmanlı temsilcilerinin ilk toplantısının sonuna yaklaşmıştı.

İtalyan temsilci Kont Corti sözlerine devam ederken top sesleri duyuldu. Ardından Edhem Paşa ile konferansta Osmanlı Devleti’ni temsil eden Hariciye Nazırı Safvet Paşa söz alarak, “Şu anda tamamlanan şey son 600 yıllık hükümet şeklini değiştirmektedir. Padişah hazretlerinin bahsettiği anayasa Osmanlı İmparatorluğu’nda ilan edildi. Anayasa halkın mutluluğu ve refahı için yeni bir çağ başlatıyor” dedi. Görünürde yabancı temsilciler bu olaydan fazla etkilenmemişlerdi. Oturuma başkanlık eden İngiliz temsilcisi Lord Salisbury, durumla ilgili bir yorum yapmadı. Sadece konferansın toplanmasından duyduğu memnuniyeti belirterek oturuma son verdi.³⁵

³⁰ BOA. Y.EE., 78/55, 4.4.1303 (10.1.1886).

³¹ Belgenin ikinci sayfasında bu isteğin padişaha arz ve takdim kılındığı yazılmaktadır. Bkz., BOA. Y.EE., 78/55, 13.4.1303 (19.1.1885). Ancak konu hakkında bilgi veren iki eserde Odyan Efendi’ye maddi yardımda bulunulduğu iddia edilmektedir. Bkz., Akpınar, s. 42; Dadyan, s. 275.

³² Dadyan, s. 275; Kayar-Malhayan, s. 379.

³³ Yazıda sadece, Odyan Efendi bu gece vefat etti deniliyordu. Bkz., Y.PRK.PT., 3/19, 7.12.1304 (27.8.1887).

³⁴ Mahmut Celâleddin Paşa, *Mir’at-ı Hakikat*, (haz. İsmet Miroğlu), Bereket Yayınevi, İstanbul 1983, s. 205.

³⁵ “1th Protocol - Sitting of the 6th Zilhidje, 1293 (11/23 December 1876)”, *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 228.

Anayasanın mimarlarından olan Sadrazam Midhat Paşa, heyecanla konferansın sonucunu bekliyordu. Kanun-i Esasi'nin temsilcileri etkileyeceğini ve görüşmelerde Osmanlı tarafının elini kuvvetlendireceğini umuyordu. Oturum sonrasında Safvet Paşa'ya temsilcilerin nasıl tepki verdiğini sorduğunda aldığı cevap hayal kırıklığına neden oldu. Temsilciler olanları bir *çocuk oyuncuğuna* benzetmişlerdi.³⁶

Kanun-i Esasi'nin İstanbul Konferansı'nın ilk gününde ilan edilmesi tesadüf eseri değildi. Bununla birlikte hem Osmanlı modernleşme sürecinde Tanzimat'ın getirilerinin o zamana kadar ulaştığı son nokta olması hem de ciddi bir çalışmanın ürünü olması dolayısıyla Kanun-i Esasi,³⁷ kolayca bir kenara bırakılamazdı.

Midhat Paşa, Kanun-i Esasi'nin devletler tarafından yıllardır Osmanlı Devleti'nde "*ıcrasını nasihat ve teklif ettikleri ıslahatın hepsini ihtiva ettiğine*" inanıyordu. Kanun-i Esasi'nin ilanı, konferansta sunulan taleplerin karşılanmasına yönelik güçlü bir kanıttı. Hıristiyanlar için istenen hüsnü hal ve idareye kâfi ve kefilidi. Ama temsilciler, anayasanın uygulanıp uygulanmayacağını anlaşılmaması için zamana ihtiyaç duyulduğunu ve eski taahhütler gibi bunun da akim kalabileceğini düşünmüşlerdi. Midhat Paşa'ya göre, bu nedenle Kanun-i Esasi'nin ilanı konferansta beklenen tesiri yaratamadı.³⁸

Büyük uğraşlar ve fedakârlıklar sonucu hayat bulan meşrutî yapının Osmanlı tebaasına sunduğu yarar ve taşıdığı değer kuşku götürmezdi. Konferanstaki temsilcilerin tepkisizliği ve önemsemez tutumları, Avrupa kabineleriyle kamuoylarındaki Osmanlı imajının bir yansıması gibiydi.

Kanun-i Esasi layıkıyla anlatılıp uygulanması yönündeki samimiyet konusunda devletlerin ikna edilmesi gerekiyordu. Midhat Paşa, bu sorunun üstesinden gelebilmek için vakit kaybetmeden bir hal çaresi aradı. Konferansın ilk oturumunun ardından ve ikinci oturuma³⁹ başlanmadan önce seçkin vükela ile yaptığı müzakere sonucunda bir çözüm buldu.

Mabeyn-i Hümayun'a yazdığı 25 Aralık 1876 tarihli tezkeresinde Midhat Paşa, İstanbul Konferansı'nda sunulan tekliflerin zararları nedeniyle katıyen kabul edilemeyeceği ve bunların reddinin tabii ve zaruri göründüğünü belirtti. Ama

³⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt:I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 349.

³⁷ Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutîyet Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010, ss. 71-77; Davison, s. 387; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:VIII, TTK Yayınları, Ankara 2011, ss. 217-222; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 124; Malhut, ss. 181-187; Tanık Zafer Tunaya, "1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 28.

³⁸ *Midhat Paşa'nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tavsira-i İbret)*, Cilt:1, (yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1997, ss. 211-213.

³⁹ İstanbul Konferansı'nın ikinci oturumunun tarihi 28 Aralık 1876'dır. Bkz., "IIth Protocol - Sitting of the 11th Zilhidje, 1293 (16/28 December 1876)", *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 236.

yaşananlar Rusya ve diğer büyük devletler nezdinde gayet müşkül bir hal yaratıyordu. İstanbul Konferansı'ndaki tekliflerin meydana getireceği vahim sonuçlar hakkında gerekli izahat yapılmalıydı. Ayrıca Paris ve Londra'daki devlet adamlarının vereceği şifahi önerilerin öğrenilmesi ve ona göre hareket edilmesi bir çıkar yol olabilirdi. Osmanlı Devleti'nin her türlü çabayı sarf ettiği açıklanarak Avrupa efkârı Osmanlı lehine çevrilebilir ve tekrar İngiltere ve Fransa'nın sempatisi kazanılabildi. Bu nedenlerden dolayı politikayı ve yaşanmakta olan süreci son derece iyi bilen özel ve hususi bir temsilcinin Avrupa'ya gönderilmesine karar verildi.⁴⁰

25 Aralık 1876'da Midhat Paşa'nın kaleme aldığı tezkere-i samiyeye ile umur-ı politikaya vakıf ve mevcut durum hakkındaki malumat-ı mükemmeliyesi cihetiyle Nafia Müsteşarı Odyan Efendi, Paris ve Londra'da önde gelen bakanlar ve nüfuzlu devlet adamları ile görüşmek üzere tayin edildi.⁴¹ Anayasayı hazırlayan komisyonda görev almasının ve Avrupa efkâr-ı umumiyesine aşına olmasının yanı sıra Odyan Efendi'nin Midhat Paşa ile olan dostluğu ve eskiye dayanan çalışma arkadaşlığı da bu tercihteki belirleyicilerdendi.

Nihayetinde Midhat Paşa'nın şahsi ve mahrem bir temsilcisi sıfatıyla ve hususi bir memuriyetle, Kanun-i Esasi'yi layıkıyla anlatma, ona dair teminatlar verme ve İstanbul Konferansı'nda Osmanlı'ya dayatılan tehlikeleri açıklayıp bunlara yönelik çözümler için çıkar yol arama vazifesi üstlenen Odyan Efendi, Paris ve Londra'daki ziyaretlerine başlamaya hazırды.

Odyan Efendi'nin Avrupa'daki Ziyaretleri ve Harcamaları

25 Aralık 1876'da Midhat Paşa'nın kaleme aldığı tezkere-i samiyeye ile Odyan Efendi'nin hemen yarınki gün Varna Vapuru ile hareket etmesinin ve masrafları için kendisine 10 bin frank verilmesinin uygun olduğu belirtildi. Padişahın onayı ile Odyan Efendi'nin seyahati başladı.⁴²

Sabah gazetesinin 31 Aralık 1876 tarihli haberine göre, Odyan Efendi önce padişahın huzuruna kabul edildi ve sonra ziyaretlerini gerçekleştirmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.⁴³ 31 Aralık 1876'da Paris'e gelen Odyan Efendi burada üç gün kaldıktan sonra Londra'ya hareket etti.⁴⁴

Paris'e gelmeden dört gün önce *The Times* gazetesi, Odyan Efendi'nin Paris ve Londra'ya özel görevli olarak geleceğini yazdı. Ayrıca İstanbul Konferansı'na katılan devletlerin aralarında kabul ettiği önerilerin İngiliz temsilcisi Salisbury

⁴⁰ BOA. Y.EE., 76/50, 8.12.1293 (25.12.1876).

⁴¹ BOA. Y.EE., 76/50, 8.12.1293 (25.12.1876). Ayrıca bkz., Bekir Sıtkı Baykal, "Midhat Paşa'nın Gizli Bir Siyasi Teşebbüsü", III. *Türk Tarih Kongresi*, 15-20 Ekim 1943, TTK Basımevi, (Ankara 1948), s. 471-472; Mahmut Celâleddin Paşa, s. 215; *Mithat Paşa'nın Hatıraları*, s. 214.

⁴² BOA. Y.EE., 76/50, 8.12.1293 (25.12.1876).

⁴³ *Sabah*, 31 Aralık 1876. Gazetenin aynı sayısında Kanun-i Esasi metni de yayımlandı.

⁴⁴ *The Times*, 1 January 1877; *The Times*, 2 January 1877.

tarafından padişaha sunulacağı bilgisi de paylaşıldı.⁴⁵ Aynı haberde yer alan iki bilgi arasında bağlantı kurulmadı ama bu iki gelişmenin yakından alakalı olduğu ilerleyen süreçte açığa çıkacaktı. Bu haberde olduğu gibi 1 Ocak tarihli haberde de Odyan Efendi'nin seyahatinin finansal konularla ilgili olacağına inanılıyordu.⁴⁶ Odyan Efendi'nin özel görevi açığa çıkmasını diye seyahatinin görünürdeki amacı Osmanlı'ya borç verenlerle görüşmek olarak belirlenmişti. Bu nedenle görüştüğü kişiler arasında alacaklıların mümessilleri de bulunuyordu.⁴⁷

Odyan Efendi 31 Aralık 1876 ile 2 Ocak 1877 tarihleri arasında Paris Grand Hotel'de kaldı.⁴⁸ 2 Ocak'ta Londra'ya hareket etti ve 12 Ocak'a kadar Londra Langham Hotel'de ikamet etti.⁴⁹ Londra'daki ziyaretlerinin ve görüşmelerinin ardından tekrar 13 Ocak'ta Paris'e döndü ve 13-25 Ocak 1877 tarihlerinde Paris Grand Hotel'de kaldı.⁵⁰ 25 Ocak'ta Londra Charing Cross Hotel'de bir gün kaldı⁵¹ ve ardından 26 Ocak ile 4 Şubat 1877 tarihlerinde konakladığı George Street'deki Royal Cambridge Hotel'e geçti.⁵² 5 Şubat'ı Brighton Grand Hotel'de ve 6 Şubat'ı Grand Hotel Clain'de geçirdi.⁵³ Midhat Paşa'nın görevden alındığını duyuran 7 Şubat tarihli *The Times* haberinde, Odyan Efendi'nin İstanbul'a çağrıldığı yazıldı.⁵⁴ 7 Şubat'ta son kez Paris'e gitti ve 11 Şubat'a kadar Paris'teki değişmeyen adresi yine Paris Grand Hotel oldu.⁵⁵ 13-15 Şubat 1877'de Grand Hotel A Vienne Hotel'de kaldıktan⁵⁶ sonra *Sabah* gazetesinin habere göre, 18 Şubat'ta İstanbul'a döndü.⁵⁷

Kısaca Paris ve Londra arasında adeta mekik dokuyan Odyan Efendi iki şehir arasındaki yolu dört defa kat etti. 31 Aralık 1876-2 Ocak 1877, 13-25 Ocak 1877 ve 7-11 Şubat 1877 tarihlerini Paris'te geçirdi. Paris'te iken Osmanlı Seferi Sadık Mehmet Paşa ile birlikte hareket etti.⁵⁸ Muhalefette bulunan Türk yanlısı yaşlı

⁴⁵ 'The Conference', *The Times*, 27 December 1876.

⁴⁶ *The Times*, 1 January 1877. Odyan Efendi'nin yanında götürdüğü Kanun-i Esasi'nin 119 maddelik tam metni gazetenin bu sayısında yayınlandı.

⁴⁷ Baykal, s. 472, 475. Midhat Paşa'nın hatıralarında İngiltere'den istikraz bahanesiyle Nafia Müsteşarı Odyan Efendi'nin alelacele Avrupa'ya gönderildiği yazmaktadır. Bkz., *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, s. 214.

⁴⁸ *BOA. ŞD.*, 278/23, s. 67.

⁴⁹ *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 23-29.

⁵⁰ *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 69-87, 95-103. Ayrıca Odyan Efendi'nin Paris'e geldiğini bildiren haber için bkz., *The Times*, 15 January 1877. 19 Ocak'ta Paris'ten Sadık Paşa ve Odyan Efendi'nin Paris'e azimlerini haber veren bir telgraf alındı. Bkz., *Sabah*, 22 Ocak 1877.

⁵¹ *BOA. ŞD.*, 278/23, s. 113.

⁵² *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 55-65.

⁵³ *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 107-109.

⁵⁴ "The Fall of Midhat Pasha", *The Times*, 7 February 1877.

⁵⁵ *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 89-93.

⁵⁶ *BOA. ŞD.*, 278/23, ss. 31-35.

⁵⁷ *Sabah*, 20 Şubat 1877.

⁵⁸ Sadık Mehmet Paşa, Midhat Paşa'ya yakın isimlerden olması nedeniyle Avrupa'ya sürülen Midhat Paşa ile görüşme ihtimalini ortadan kaldırmak için 5 Şubat 1877'de Tuna Valiliğine tayin edildi.

M. Thiers ile M. Gombetta ve Başbakan Jules Simon ile Dışişleri Bakanı Louis Decazes ile görüştü.

Londra'da ise 2-12 Ocak 1877, 25 Ocak-6 Şubat 1877 tarihleri arasında görüşmeler yaptı. Uzun yıllar Londra Sefareti'nde bulunan deneyimli Musurus Paşa (sefaret süresi 1851-1885), Londra'da Odyan Efendi'ye eşlik eden isimdi. Musurus Paşa, son yıllardaki olaylar sırasında İngiliz Başbakanı Disraeli ve Dışişleri Bakanı Lord Derby ile yaptığı sayısız görüşmesine Odyan Efendi ile yenilerini ekledi. Odyan Efendi ayrıca görünürdeki görevi dolayısıyla İngiltere Devlet Bankası Vekili ve Osmanlı alacaklıları temsilcileri ile 1855 ve 1871 borçları konusunda Midhat Paşa'nın yapılmasını kabul ettiği düzenlemelerin detaylarını gördü.⁵⁹

Odyan Efendi kendisine tahsis edilen 10 bin frank ile yola çıktı. Avrupa'daki seyahati uzayınca ihtiyaç hâsıl olduğu için para talebinde bulundu ve kendisine 10 bin frank daha gönderildi.⁶⁰ 1877 yılının Temmuz ayını takip eden iki yıl boyunca Odyan Efendi'nin Avrupa'daki 20 bin frank civarındaki harcamaları çeşitli bakanlıklar arasındaki yazışmalara konu oldu. Bu yazışmalar ve Odyan Efendi'nin harcamaları, 121 sayfalık *Şura-yı Devlet* kayıtlarında ayrıntılı şekilde yer aldı. Harcamaların en önemli kalemini konaklama masrafı oluşturdu. Ardından yol masrafı, İstanbul'dan ayrılırken yanında istihdam ettiği iki kâtibin masrafı, yemek masrafı ve daha birçok harcama tek tek belirtildi. Odyan Efendi'nin kişisel bakımına ve görünüşüne önem verdiği, Paris'te iken neredeyse her gün uğradığı Lesson Coiffeur Parfümeür'e ait harcamalardan izlenebiliyordu.⁶¹ Avrupa'da adet olduğu üzere harcamalarında bahşiş vermeyi de ihmal etmedi.

Odyan Efendi'nin Harcamalarını Gösteren Tablo⁶²

Harcamalar	Masraf (frank)
Dersaadet'ten Viyana ve Paris'e ve Paris'ten Viyana ve Dersaadet'e vuku' bulan ve masarif-i seferiye ile Londra'dan Paris'e ve Paris'ten Londra'ya 4 defa vuku' bulan masarif-i seferiye	4988
Paris'te Grand Hotel'deki masraf	2230
Londra'daki Langham Hotel	2445
Charin Cross Hotel	226
Clain Grand Hotel	50

Bkz., Kemal Beydilli, "Sâdık Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, (2008), ss. 397-399.

⁵⁹ İngiliz belgelerine göre Odyan Efendi, Midhat Paşa'nın azlinden bir gün önce nihai düzenlemenin kabulünü yapmak için telgrafla İstanbul'dan izin istemişti. Bu nedenle Edhem Paşa göreve geldikten sonra Babıâli'ye tekrar başvuruldu ama bir sonuç alınamadı. Bkz., "Lieutenant-Colonel le Champion to Lord Tenterden, 23 February 1877" ve "Mr. R. Stewart to the Earl of Derby, 26 February 1877", *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1744] Turkey, No.19 (1877), Correspondence Respecting the Ottoman Loans* s. 56-57.

⁶⁰ *BOA. İ.DH.*, 740/60559, 5.1.1294 (20.1.1877).

⁶¹ *BOA. ŞD.*, 278/23, s. 37.

⁶² *BOA. ŞD.*, 278/23, s. 21, 117.

George Street'deki Royal Cambridge Hotel	2150
Grand Hotel A Vienne	140
Brighton Grand Hotel	26
Sabah ve akşam yemeği ve tiyatro masrafı	2864
Paris ve Londra'da araba masrafı	1340
Brayton'a vuku' bulan masarifi-seferiye	75
Telgraf masrafı	32
Sigara masrafı	170
Berber masrafı	177,5
Tabak Takımı	197
20 bin frangın ıskontosu için verilen meblağ	292
Paris'te verilen doktor ücreti	142
Bahşiş	200
Dersaadet'ten getirilen ve Avrupa'da istihdam olunan iki kâtime verilen ücret	1950
Toplam	19.704,5

Odyan Efendi'nin Londra ve Paris'teki Görüşmeleri

Odyan Efendi görüşmelerine başlayacağı Paris'e 31 Aralık 1876 tarihinde geldi. Yaptığı ilk temaslardan edindiği izlenimler, Paris'teki atmosfer ve oradaki Osmanlı Sefiri'nin tavsiyesi üzerine görüşmelerine Londra'da başlamaya karar verdi.⁶³ İngiltere, Osmanlı diplomasisinde daha belirleyici bir devlettir. Fransa'daki girişimlerin sonuçsuz kalması ve Odyan Efendi'nin gizli görevinin açığa çıkması, Londra görüşmelerinin başlamadan hezimetine yol açabilirdi. İngiltere'nin uluslararası boyuttaki baskın gücü ve Osmanlı'ya yönelik uyguladığı geleneksel toprak bütünlüğü politikasını sürdürmesine dair olan inanç, İngiltere'yi Osmanlı açısından daha önemli kılıyordu.

Odyan Efendi Paris'te iken Midhat Paşa'ya gönderdiği telgrafta Londra'dakine benzer şekilde Paris halkının da konferansın tekliflerini kabul etmediği için Osmanlı'yı haksız zannettiğini yazdı. Bunun sebebi konferansta dayatılan ağır taleplerden halkın habersiz olmasıydı. “*Efkâr-ı umumiyeyi celb için mucib-i nefret olan mezkûr teklifleri ilan etmeliyiz*” diyordu. Bunun için önce İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Derby ile görüşmeliydi. Yazısında Paris'te işlerimiz yolundadır diyordu. Mösyö Thiers de pek çok çalışıyor lakin muvaffak olmak için teşebbüsün gizli tutulmasını gerekli görüyordu. Odyan Efendi de Mösyö Thiers'e gizliliğe dikkat edilmesi ricasında bulundu.⁶⁴

İstanbul Konferansı devam ediyordu ve Odyan Efendi'nin bahsettiği üzere Avrupa kamuoyunun detaylar hakkında pek bilgisi yoktu.⁶⁵ Aslında *The Times*

⁶³ Baykal, s. 473.

⁶⁴ 3 Kânunusani 77'de Paris'te bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/41; BOA. Y.EE.d., 789*, s. 1.

⁶⁵ Konferansın ilk toplantısında devletlerin ortak kararı olan teklifler Osmanlı temsilcilerine sunuldu.

gazetesi bu günlerde neredeyse gün aşırı İstanbul Konferansı'na ilişkin haberler yayınlıyordu. Bosna ve Bulgaristan'da uluslararası komisyon kurulması gibi bazı tekliflerden bahsediyor, savaş hazırlıklarından ve Türklerin anayasayı bir garanti olarak sunduğundan söz ediyordu. Ama 3 Ocak 1877 tarihli haberde İstanbul'dan gelen bilgilerin çelişkili olduğu ve resmi makamlardan bunların teyit edilemediği itirafında bulunuldu.⁶⁶

Odyan Efendi'nin faaliyetlerinin de etkisiyle konferansa dair bazı noktalar netleşmeye başladı. 4 Ocak'ta *The Times*, Viyana *Tegeblatt* gazetesinden naklettiği habere göre, Türklerin kabul ettiği ve karşı çıktığı önerileri kısa da olsa sıraladı.⁶⁷ Aynı gün *The Times* gazetesi, 29 Aralık 1876'da İstanbul'daki özel muhabirinden gelen yazıyı yayınladı. Konferansın toplantıları ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ve temsilciler üzerindeki etkisi hakkında bilgiler verildi. Midhat Paşa ile ilgili olumlu görüşler bildirildi. Hatta Ekim 1875'te yarıya indirilen borç ödemelerine ilişkin Midhat Paşa'nın alacaklılara paralarının tam olarak ödeneceği ifadesi haberde yer aldı.⁶⁸ 5 Ocak'ta ise Babiâli'nin sunulan tekliflerin reddetmesinin nedeni şu şekilde sunuldu: Güçler tarafından dayatılan başlıca şartlar imparatorluğun bütünlüğünü ve bağımsızlığını ihlal ediyordu.⁶⁹ Baykal'ın belirttiğine göre, Odyan Efendi, Londra ve Paris'te kamuoyuna hakikati anlatma ve onları Osmanlı lehine çevirme konusunda özellikle liberal görüşlü gazeteleri etkilemiş ve başarı kazanmıştı.⁷⁰ Genel olarak İngiliz basınında Kanun-i Esasi, bir göz boyama olarak görülmüş, birkaç gazete

Özetle, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan ile ilgili kararlarda ilk ikisine toprak, diğer ikisine muhtariyet verilmesiyle birlikte alınan kararların yürütülmesi için uluslararası denetime tabii komisyonların tayin edilmesi istendi. Ayrıca teklifler arasında şunlar bulunuyordu: Karadağ ile barış yapılarak bazı toprakların bırakılması, Bulgaristan'ın ikiye ayrılması, Bosna ve Bulgaristan'a Hristiyan valisi atanması, idari ve yargıya ilişkin atamalarda altı Büyük Devletin öneri ve rızalarının alınması işleyiş kontrol amaçlı yabancı askerlere görev verilmesi, vergi gelirlerinin düzenlenmesi, milli ordu kurulması, Rumeli'de Çerkez göçmenlerin iskân edilmesi, Bulgaristan'da zulüm yapan Müslümanların cezalandırılması ve Bulgarlar hakkında verilen hükümlerin temyiz edilmesiydi. 1 Ocak 1877 tarihli Konferans'ın dördüncü oturumunda Osmanlı temsilcileri, Kanun-i Esasi'ye ağırlık verilen ve yerel reformların temel alındığı kendi tekliflerini sundular. Karşı çıkan konular şöyleydi: Milletlerarası bir komisyon kurulması, yabancı askerlerin topraklara sokulması, Türk askerlerinin kalelerde kalmaları, valilerin tayin şekli, idari taksimat, maliye ve adliye ile ilgili istekler, Çerkezlerin Asya'ya gönderilmeleri ve Sırbistan ve Karadağ'a toprak verilmesiydi. Teklifler Rusya ve İngiltere temsilcileri tarafından şiddetle itiraza uğradı. Sonuçta 20 Ocak 1877 tarihinde dokuzuncu kez toplanan konferansta, Osmanlı'ya sunulan öneriler kesin bir şekilde reddedildi ve görüşmeler son buldu. Bkz., *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, ss. 90-94, 344. Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt:II, TTK Yayınları, Ankara 1989, ss. CLVI-CLVII; Mahmut Celâleddin Paşa, ss. 208-211; Karal, ss. 30-35; Malhut, ss. 171-181.

⁶⁶ "The Eastern Question. The Conference", *The Times*, 3 January 1877.

⁶⁷ "The Conference", *The Times*, 4 January 1877.

⁶⁸ "The Eastern Question. The Conference", *The Times*, 4 January 1877.

⁶⁹ "The Conference", *The Times*, 5 January 1877.

⁷⁰ Baykal, s. 473.

dışında anayasaya objektif yaklaşan gazeteler bile fermanı onaylayan ve öven tarzda hareket etmemişlerdi.⁷¹

İngiltere'ye geldiğinde Odyan Efendi'nin karşılaştığı durum iç açıcı değildi. Gece vakti Londra'ya ulaşan Odyan Efendi, o gün gazetelerde yedi milyon liralık kaima basılacağına dair haberleri gördü ama görüştüğü zevata bu kaimenin yalnız üç milyon olduğunu söyledi. Telgrafında bu konuda “*vahim suretler cereyan ediyor galiba bendeniz buraya iş işten geçtikten sonra gelmişim*” diyordu.⁷²

Londra'da asıl mühim görüşmelerini başlatmak için hiç vakit kaybetmeyen Odyan Efendi, ertesi gün öğleden sonra Lord Derby'yi ziyaret etti. Odyan Efendi henüz Paris'teyken Londra'daki Osmanlı Sefiri Musurus Paşa, Lord Derby'den randevu almıştı.⁷³ Bu görüşmenin detayları ve tarafların görüşme hakkındaki izlenimleri, her iki tarafın görüşmeye dair yazdığı telgraflara sahip olduğu için tahlil edilebilmektedir.

Odyan Efendi yanında Musurus Paşa, elinde Midhat Paşa'nın takdim mektubuyla Lord Derby ile görüşmeye gitti. Midhat Paşa'nın mektubunda Nafia Nezareti bünyesinde görevli Odyan Efendi'nin mevcut şartlar nedeniyle özel bir misyonla görevlendirildiği bildiriliyordu. Midhat Paşa'nın mektubunda görevi şu şekilde tanımlandı:

“Sultan'ın Hükümeti şu an kendini koruma ve onur duygusu ile harekete zorlanarak, konferansta formüle edildiği üzere, Avrupa güçlerinin görüşlerine aykırı bir karar almaya mecbur bırakıldı. Aziz James Kabinesi'ne daha eksiksiz ve daha detaylı açıklamalar sunmanın zorunlu bir görev olduğu kanısındayız.

Bu nedenle Lord Hazretleri, Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirilmeye zorlanan tehlikeli fakat maalesef kaçınılmaz olan kararları anlatmak ve savunmak amacıyla Hükümetimiz adına yapacağı tüm açıklamaları ve bilgileri onun ağzından duyarak için özel elçimizi dikkatimizi vermenizi iyi olacaktır.

Britanya Majestelerinin Hükümeti, Ekselansları Odyan Efendi'nin ortaya koyduğu gibi, Türkiye'deki işlerin gerçek durumu hakkında bilgi alırken, doğrudan bir krizin ortasından geçmekte olan Osmanlı halkının her zaman saygı duyacağı geleneklere, hem mutlu hem de başarılı bir ittifakın hatırasına içtenlikle bağlı kaldığının kanıtına

⁷¹ Robert Devereux, *The First Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament*, The Johns Hopkins Press, London 1963, s. 87-88. Wirthwein, daha açıklayıcı olarak İngiliz basımının Kanun-i Esasi'yi ele alınışını örnekler ile açıklıyor. 25 ve 26 Aralık 1876 tarihli haberlerde, *The Times*, *The Daily News* ve *The York Herald*, anayasayı alaya alan liberal ve radikal gazeteler arasındadır. *Standard* gazetesi ise anayasaya daha olumlu yaklaşıyordu. *Morning Post*'a göre anayasa gayet tatminkârdi. Daha fazla Türk yanlısı olan *Daily Telegraph* ise bir milletin pişmanlık ve yenilenmesinin parlak bir resmini çiziyordu. Haberde, “19. yüzyılın tehdidi olan yeni bir başlı seferinin utanç verici tebliğesi zamanında sonsuza dek başlı çağını kapatma fırsatını bu karakteriyle aydınlatmaktadır.” diyordu. Bkz., Walter G. Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, Columbia University Press, New York 1935, s. 155-156.

⁷² 5 Kânunusani 77'de Londra'da bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/42; BOA. Y.EE.d., 789, s. 2.*

⁷³ 3 Kânunusani 77'de Paris'te bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/41; BOA. Y.EE.d., 789, s. 1.*

ulaşacaktır.

*Elçimizi nazîkçe kabul edeceğinizi karşılama için şimdiden teşekkür ederim, kabul etmeniz dileğiyle.*⁷⁴

Midhat Paşa'nın mektubunu sunduktan sonra açıklamalarına başlayan Odyan Efendi, İstanbul Konferansı'ndaki müzakerelerin sonuçlarından, istenen teminatın zararlarından, Kanun-i Esasi'nin kıymet ve öneminden bahsetti. Konferansta sunulan tekliflerden Bulgaristan'ın yeniden yapılandırılması, idarede yabancıların yer alması ve Babiâli'nin daima Hıristiyan vali tayinine mecbur olması ile hazineye yıllık belli miktarda akçe itası maddelerine itiraz etti. Odyan Efendi, bu hususta söylediklerini Lord Derby'ye kabul ettirdim zannedirim diyordu.

İstenilen teminat meselesine gelince bu konuyu gayet tesir edecek surette izah ettiğini ifade eden Odyan Efendi şunları yazdı:

*“Bu eyaletler üzerinde olan hüküm ve nüfuz-i Padişahînin ancak bir namı kalacağını ispat ettikten sonra ‘artık onları bizden bütün bütün alınız ki nüfuz-i Padişahî hiç olmazsa sair eyaletlerde masun kalmış (korunmuş) olsun. Konferansın mevzu ettiği usul-i iktisâsınca nüfuz-i Padişahî yalnız bu eyaletlerde değil Memalik-i Şabane'nin her tarafında ve yalnız Hıristiyanlar indinde değil haysiyet ve hukuk ve istiklalîyetinden pek ucuz fariğ (vazgeçen) olmuş bir hükümeti hiç saymayacakları cihetle İslamlar indinde dahi zâil olacaktır efendim. Hatta siz bile öyle bir hükümete nasıl itibar eder ve ondan ne ümit eylersiniz?’ dedim.”*⁷⁵

Padişahın sahip olduğu tabiat ile İslam ve Hıristiyan tebaanın kendisine olan ümit ve itimadını uzunca açıkladı. Ardından Kanun-i Esasi'nin kıymet ve ehemmiyeti hakkında tafsilatlı bilgi verdi. Odyan Efendi kısaca açtığı her mevzuda Lord Derby ile arasında görüş birliğine vardıklarını ifade etti. Hatta Musurus Paşa'nın da takdir ettiği başarısını yazısında belirtmeyi ihmal etmedi. Lord Derby, konferansta verilen kararları tertip eden mesuliyeti zatınca reddeder gibi görünüyordu. Zaten konferansın toplanma amacı Rusya ile bir savaştan Osmanlı'yı sakınmak amacı taşıyordu. Konferansta İngiltere, diğer devletlerin işini üstlenmiş görünüyordu ama yine de bizim düşmanımız olmayacağını beyan etti. Böyle bir teşebbüste bulunulup kendisinin ziyaret edilmesinden memnundu. Son olarak birkaç saat evvel konferansta yeni gelişmelerin olduğu bilgisi gelmişti. İki taraf da yapılan değişikliğin Babiâli'nin kabul edebileceği surette olmasını temenni ederek görüşmeyi bitirdiler.⁷⁶

Odyan Efendi'nin yazısının söylem analizi yapıldığında, başarılı bir tablo ile karşılaşıldığı yorumunda bulunulabilir. Olumsuz bir geri dönüş veya itirazdan bahsetmeyen Odyan Efendi, açıklamaları sonucu Lord Derby'yi etkilediğine ve bazı

⁷⁴ “Mithad Pasha to the Earl of Derby 26 December 1876”, *British House of Commons Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 138.

⁷⁵ 5 Kânunusani 77'de Londra'da bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., BOA. HR.TO., 554/43; BOA. Y.EE.d., 789, s. 3.

⁷⁶ BOA. HR.TO., 554/43; BOA. Y.EE.d., 789, s. 3.

konularda ikna ettiğine hatta bahsini açtığı konularda benzer kanaati taşıdıklarına inanıyordu.

Hâlbuki aynı görüşmeden sonra Lord Derby'nin İstanbul'da bulunan konferanstaki temsilcileri Lord Salisbury ve Büyükelçi Elliot'a gönderdiği telgraf farklı bir tablo ortaya koyuyordu. Lord Derby, herhangi bir taahhütte bulunmayıp, Osmanlı temsilcilerini cesaretlendirebilecek bir ifade kullanmaktan kaçınmıştı.

Telgrafında Lord Derby, önce konferans önerilerinin neden reddedildiğini Odyan Efendi'nin kendisine hatırı sayılır şekilde anlattığını yazdı. Cevap olarak, İstanbul'da tartışıldığından dolayı konuyla ilgili tartışmaya girmeyeceğini söyledi. Bununla birlikte, değişiklikler ve tavizler mümkün olabileceği halde Babıâli'nin, teklifleri tartışmak yerine, tekliflerin esas kısımlarını kesinlikle reddetmeye niyetli görünmesinin İngiliz Hükümeti'ni üzdüğünü belirtti.

Odyan Efendi, uygulanması istenen garantilere ilişkin itirazların, önerilen reformlar açısından çok fazla olmadığını söyleyince Lord Derby,

“Bu tür garantilerin Türk Bakanları ve halkı için nabız olabileceğini iyi anlayabildiğimi söyledim. Bununla birlikte, dâhili reformlar ile ilgili olarak son yirmi yıl boyunca Babıâli'nin verdiği sözlerin, en azından söylemek gerekirse, çok eksik bir şekilde yerine getirildiği ve aslında alınan önlemlerin çoğunun pratikte kâğıt üzerine kaldığını unutulmamalıdır. Bu kuşkusuz, az ya da çok, eski sultanın ve önceki sadrazamların eksikliklerinden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda, mevcut durumda Güçlerin daha önce bu kadar nâfileye kanıtlanmış olanlar gibi sadece bir vaatten daha iyi bir güvenlik talep etmesi ve beklemesi kesinlikle mantıksız olarak düşünülmemelidir.”

karşılığını verdi.⁷⁷

Lord Derby, Midhat Paşa'nın imparatorluğun yönetiminde gerçek reformlar getirmeyi içtenlikle arzu ettiğini belirtmişti. Midhat Paşa ve padişah, sunulan taleplerin yanı sıra imparatorluğun Müslüman unsurları arasında heyecanlı bir duygu ile baş etmeye çalıştıkları için sancılı ve zor durumda kalmışlardı. Odyan Efendi'nin telgrafındaki gibi Lord Derby de İstanbul Konferansı'nın amacının Rusya ile Türkiye arasında kaçınılmaz olan bir savaş ihtimalini önlemek için bir yol bulmak olduğunu telgrafına ekledi. *“Böylesi bir durumdan kaçınmak için teklif edilen tavizleri yapmanın Türkiye'nin yararına olup olmadığını düşünmek Babıâli'nin işiydi.”* Buna karşılık hem Musurus Paşa hem de Odyan Efendi, padişah ve danışmanlarının takdiri ilahiye boyun eğmeleri gerektiğini söyledi. Eğer bu mücadelenin sonucu onların aleyhine olsa bile sonuçlarına katlanmaları gerekiyordu. Fakat mücadele etmeden onur kırıcı buldukları şartları kabul edemediklerini, Türkiye'de 600.000 kişinin silâh altında olduğunu ve gerektiğinde Rusya ile bir savaşa girişmekten korkmadıklarını ifade ettiler. Buna cevap olarak Lord Derby,

“Babıâli'nin bu konuda en iyi yargı olduğunu söyledim. Ancak Türk Hükümeti'ne makul olduğunu düşündüğümüz bazı önerileri zorlamada diğer Güçlere katılarak,

⁷⁷ “The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 4 January 1877”, *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 138-139.

Majesteleri Hükümeti'nin artık onları terk etmesini ya da konuyla ilgili eylemlerini Güçlerin geri kalanları tarafından alınan kolektif yönden ayıracağını ummaya teşvik edemedim."

dedi.⁷⁸

15. Derby Kontu olan Edward Henry Stanley, 1866-1868 ve 1874-1878 tarihlerinde İngiltere'nin Dışişleri Bakanı olmuş deneyimli bir diplomattı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Krizi zamanında yaşadığı olayları yakından takip eden ve olaylarla ilgili uluslararası gelişmelerin içinde bulunan Lord Derby, İngiltere'nin geleneksel Osmanlı toprak bütünlüğü politikasından kopuşunu simgeleyen isimlerden biriydi. Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor zamanlarda Rusya ile bir savaş çıkması durumunda Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Osmanlı'nın yanında durmayacağını açıkça ve defaatle belirtmişti. 93 Harbi sonrasındaki barış sürecinde istifa etmesine yol açan nedenlerinden biri de Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki ve sonrasındaki pasif politikasıydı.⁷⁹

Başbakan Disraeli ise Osmanlı toprak bütünlüğü politikasının devamını uygun gören son İngiliz politikacılardandı. Ancak İngiltere'nin iç ve dış politikasını etkileyen Osmanlı ile ilgili gelişmelerde Disraeli de sonuna yaklaşılan bu politikanın sürdürülemeyeceğini kabul edecekti.

Lord Derby'den sonra Odyan Efendi, Başbakan Disraeli ile 8 Ocak 1877'de görüştü. Odyan Efendi'nin her iki diplomatla görüşmesi karşılaştırıldığında Lord Derby ve Disraeli'nin Osmanlı'ya ilişkin bakış açısındaki farklılık kendisini hissettiriyordu. Disraeli ile de Lord Derby gibi benzer bir görüşme gerçekleşti ama belgelerden görüldüğü üzere Disraeli, görüşünü perdelemeyen açık, net ve samimi şekilde ifade etti. Hem Osmanlı hem de İngiliz belgelerindeki ifadelerin benzerliği buna işaret ediyordu.

Odyan Efendi, İngiltere Başbakanı Disraeli ile görüşmesine Lord Derby'yi ziyaretinde olduğu gibi benzer bir girizgâhla başladı. Önce Midhat Paşa'nın mektubunu takdim etti ardından "*Düvel-i Muazzezama murahhaslarının eyledikleri ıslahat kabil-i icra olmayan ve İslamların vakarına (izzetine) dokunacak ve politikaca tehlikesi görülecek olan cihetler?*" içerdiğinden sunulan ıslahat önerilerinin kabul edilemeyeceğini açıklamaya başladı.

Midhat Paşa'dan yeni talimatlar aldığı anlaşılan Odyan Efendi, bu sefer argümanını farklı açıklamalara kuvvetlendirdi. Hıristiyan vali tayini konusunda, valiliği zamanında ciddi başarıları ile herkesin takdir ve hayranlığını kazanan Midhat Paşa'yı örnek göstererek, Hıristiyan vali ısrarının nedenini sorguladı. Ayrıca Çerkezlerin durumuyla ilgili, Rusya'nın bu biçareleri başka devletin topraklarında bile rahatsız etmesini insafsızlık olarak nitelendirdi. Bu konuda teklif olunan tedbir kabul olsa bile Kanun-i Esasi'nin hükümleri buna mani idi. Tekrar Bulgaristan konusuna döndü. Bazı değişikliklerin kabul edilebileceğini ama istenilen bazı

⁷⁸ "The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 4 January 1877", s. 138-139.

⁷⁹ Malhut, s. 164, 343.

teminatın yerine getirilmesinin imkânsız olduğunu, örneğin Osmanlı askerini ahaliye düşman gibi göstererek, İslam ve Hıristiyanlar arasındaki ittifak ve muhabbeti ortadan kaldırdılabileceğini savundu. Karma komisyonun yaratacağı büyük tehlikeler nedeniyle uygun bulunmadığını da elindeki deliller ile beyan eden Odyan Efendi, Cebel-i Lübnan örneği ile bu konuda devletler arasında taahhütlere en fazla riayet edenin Osmanlı Devleti olduğunu söyledi.⁸⁰

Disraeli, Odyan Efendi'yi dikkatle dinledi ve sunulan delillerin bazılarını beğenerek uzunca karşılık verdi:

“Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'da bekasını ve tezayüd-i kuvvet ve savvetini en ziyade arzı eden ve savunanlardan olduğumu delail-i kuvviye ile gösterdim. Muabahren vuku bulan hareketime sebep İngiltere'de efkâr-ı umumiyenin beyecan-ı azim içinde bulunması ve Rusya'nın Saltanat-ı Seniyye ile muharrebe etmek azm-i katıyesinde ve barbe başladıkdan sonra dahi galip olmadıkça musalaba etmeyeceğinden ol vakit bi taraf kalan sair devletler dahi Devlet-i Aliyye'nin enkazından hisse kapmak için üzerine hücum eyleyecekleri muhakkak görünmesidir. Zannederim ki murabhaslar bugün Babüali'ye bazı tadilat-ı mühimme arz edeceklerdir. Bu tadilatın mahiyetini bilmez isem de yine Hükümet-i Seniyye için bulunduğu mevki'-i müşkülattan çıkmak için teklifat-ı cedide dermiyan ettiğiniz mabazırı dahi def ve bertaraf etmeğe me'mul olduğundan kabülünü Babüali'ye halisane ve dostane tavsiye ederim. Hükümet-i Seniyye sulh ve asayışı temin eder ise hem kendisine hem de İngiltere'ye bidmet etmiş olur kuvvet ve savvetini ve efkâr-ı hürriyetperveranesini ispat ettikten sonra şimdi i'tidaline dahi ol vecible bir delil-i celil göstereyim. İngiltere Devleti her vecible kendisine muaveneten Rusya tarafından yeniden hukukuna taarruz olunmasını men' edeceğinden Devlet-i Aliyye bir padişah-ı hürriyetperverin avan-ı saltanatında ve bütiin Avrupa'nın emniyet ettiği ayırmadan bir sadrazamın himmeti ve konstitüsyonun abkâmı sayesinde bilâ men'-i kesb-i terakki ve ma'muriyet eyler ve işte ol vakit İngiliz milletinin meyl ve muhabbetini tekrar kazanıp devlet dahi yine eski dostluğunda kalır.”

Kanun-i Esasi İstanbul Konferansı'ndaki teklifleri yumuşatmak veya boş çıkarmanın bir yolu olarak düşünülmesine rağmen Disraeli, öncelikle tekliflerin kabulünü sonra anayasanın nimetlerinden faydalanılması kanaatini taşıyordu. Tekliflerin kabulü diğer taraftan anayasa hükümlerindeki samimiyetin sınanması olacaktır. Odyan Efendi cevap olarak:

“Devlet-i Aliyye'nin her vakitte ve her şeyden evvel aradığı İngiliz milletinin meyl ve muhabbetidir. Dünyada hiç kimse yoktur ki Babüali'nin nesaibine sizinkinden ziyade riayet eylesin çünkü hukuk ve istiklalimizi bunca belagat ve kuvvet ile herkese karşı müdafaa eyleyen sizsiniz. Murabhasların arz eyledikleri tadilat Devlet-i Aliyye'nin kabul edebileceği surette olmasını arz ederim. Zaten Devlet-i Aliyye hissiyat ve hukuku ve bal ve mevki' ile teklif olunabilecek müsaadatin cümlesini icraya hazır idi. Fakat bir derece vardır ki onu bir tehlike ve himaye dışarı olmadıkça tecviz edesin hiçbir İslamın ve hiçbir Hıristiyanın kabul edemeyeceği bazı şeyleri kabuldense barbi ittibaz etmek bizce enladr. Evet, bu muhatarayı yalnız kendimiz icra edeceğimizi görüyoruz. Bir millet

⁸⁰ 8 Kânunusani 77'de Londra'da bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., BOA. HR.TO., 554/44; BOA. Y.EE.d., 789, s. 5-6. Ayrıca bkz., Baykal, s. 474; Malhut, s. 177.

millet namına ancak kendi istiklaliyatı için veler yalnız kalsın mubarebe ettiği vakit layık olur. Zaten böyle bir halin vuku'unda dostlarımızdan Rusya'ya manen kuvvet vermemelerini ve Avrupa efkâr-ı umumîyesinin tevcihi kendisi için Avrupa'ya karşı bir istibkâm makamına kaim olacağından Rusya'nın böyle bir faideye nail edilmemesi de taleb-i hakkımız vardır. Dostlarımız buldukları su-i müşkûlden çıkmalarına medar olmak üzere Cenab-ı Babîâlî'den konferansın son mazbatasında konstitüsyonu icra edileceği deruhde olunmak suretini Zat-ı Sami-i Sadaretpenahi namına olarak teklif ederim ki islahatı tasdik ve teyid için bundan güzel teminat olamaz. Rusya razı olmasa bile İngiltere ile sair dostlarımız bundan memnun ve hoşnud kalacaklarını beyan edebilirler. İngiltere'de efkâr-ı umumîye dahi bu suret-i tesviyeyi tasdik eder. İngilizler haliyle hakkaniyetle müteballi (donanmış) olduklarından Türkleri fena anlamış ve Hristiyanlara dahi fena hizmet etmiş olan bir adam ile bir furka-ı malumanın eser-i tesvilat (aldatma) ve tabrikâtı olarak İngiltere'de efkâr-ı umumîye ne derece heyecan içinde bulunursa bulunsun yine hiçbirisi Devlet-i Aliyye'yi mahkûm ve Rusya'nın gayet ağır metalibini tasdik edemez.”

dedi.⁸¹

Odyan Efendi, bu açıklamaların Disraeli tarafından beğenilir gibi görüldüğünü ve muhtemelen bu mealde bir telgrafı İstanbul'a göndereceğini telgrafına ekledi.⁸² İçinde bulunulan zorlukların halledilmesi için fırsatı kullanmasını aşırı mertebe rica ederek Disraeli'nin yanında ayrıldı.

Odyan Efendi'nin tahmin ettiği üzere, Disraeli görüşmeye ilişkin kaleme aldığı bir telgrafı İstanbul'daki temsilcilerine gönderdi.⁸³ Aynı zamanda bu görüşmeyi içeren daha detaylı bir memorandum kaleme alındı.⁸⁴ Bu iki kaynaktaki, hem Midhat Paşa tarafından organize edilen destek arayışının sonucuna hem de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma dair İngiltere'nin yürüttüğü politikanın genel karakterine rastlanmaktadır. Ayrıca Kanun-i Esasî'nin mevcut detlerin yegâne çaresi olarak görülmediği ve büyük umut beslenen Disraeli'nin bu sürece müdahale konusundaki çekinceleri de ortaya çıkmaktadır.

⁸¹ 8 Kânunusani 77'de Londra'da bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/44; BOA. Y.EE.d., 789*, s. 5-6.

⁸² Odyan Efendi'nin görüşme hakkındaki telgrafına yansıttığı iyimser tavrı “*telgrafta umut belirtisi olabilecek bazı tebeyyinat vardır*” yorumuna yol açtı. Mâbeyn Başkatibi Said Paşa'dan Sadrazam Midhat Paşa'ya, 11 Ocak 1877 tarihli belge için bkz., *Mithat Paşa'nın Hatıraları*, s. 316-317. Ayrıca aynı tarihli başka bir belgede, Lord Disraeli tarafından söz konusu telgraf İstanbul'a gönderildiği tahmin edildiği yazmaktadır. Çünkü İngiliz Büyükelçisi H. Elliot'un saraya gelmiş ve durumun barış yapmaya daha elverişli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca belgede Odyan Efendi'nin görüşmesinin çok faydalı olduğu vurgulanmaktadır. Mâbeyn Başkatibi Said Paşa'dan Sadrazam Midhat Paşa'ya, gece saat 6, 11 Ocak 1877 tarihli belge için bkz., *Mithat Paşa'nın Hatıraları*, s. 318-319.

⁸³ “The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 10 January 1877”, *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 183-184.

⁸⁴ “Memorandum, 13 January 1877”, *British House of Command Parliamentary Papers, 1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877*, s. 259-260.

Disraeli'nin telgrafı, Odyan Efendi'nin takdimi ve Odyan Efendi'nin konferansta sunulan tekliflerin kabulünün mümkün olmadığı hakkında bilgilerle başladı. Telgrafta detaylara fazla girilmedi ama memorandumda itirazın nedenlerine yer verildi. En çok itiraz edilen konular, yeni bir Bulgaristan teşkili, vergilerin sadece üçte birinin kota dâhilinde merkeze gönderilmesi, Hıristiyan vali seçilmesi ki uygun niteliklere sahip valinin azlığı, yerel korumanın yabancı jandarma kuvvetine bırakılması ve yabancılardan oluşan bir komisyonun kurulmasıydı.

Odyan Efendi'nin de telgrafında değindiği üzere bunların kabulü padişahın intiharı anlamına geliyordu. Tekliflerin uygulanması sonrasında oluşacak prestij ve otorite kaybından ve diğer tebaa üzerindeki etkisinden dolayı bu bölgelerin tamamen alınması tekliflerin kabulünden daha iyiydi. Odyan Efendi, Midhat Paşa'nın daha önceki yönetim sistemini hatırlattığı gibi kendisinin de bir Hıristiyan ve Ermeni olduğunun altını çizdi. Nasıl ki bir Müslüman, Hıristiyanların bulunduğu bölgede iyi bir yönetim sergileyebiliyorsa bir Hıristiyan da Osmanlı Devlet kademelerindeki üst mevkilerde görevini yerine getirebiliyordu. Bunun iki önemli örneği Midhat Paşa ve Odyan Efendi idi.

Konferans teklifleri doğrultusunda Slav eyaletlerine olağanüstü avantajlar verilmesi ihtimali başka yerlerde olumsuzluklar yaratacaktı. Genel olarak Osmanlı hâkimiyetindeki yerlerdeki halk Büyük Güçlerin teklif ettiği garantilere karşı aleyhte bir his besliyordu. Ayrıca Odyan Efendi, yakın zamanda ilan edilen anayasanın, tebaa üzerinde bir güvence ve değişimin garantisi olduğunu söyledi. Bu zamana kadar verilen sözlerin tam olarak yerine getirilmemiş olmasını kabul etti ama II. Abdülhamid ve Midhat Paşa'nın kişisel karakterleri ve samimiyetlerinin Kanun-i Esasi'nin sunduğu garantiyi pekiştireceğini savundu.⁸⁵

Odyan Efendi'nin detaylı açıklamalarını aktardıktan sonra Disraeli görüşmeyi kendi açısından değerlendirdi. Odyan Efendi'ye reformlarla ilgili her iki tarafın da tavizler verebileceğini ancak güvence sorununun halen çözülemediğini ve aşılabilir güçlüklerin teklif edildiğini söyledi. Disraeli, bu sorunu çözmeye yönelik bir düzenleme sunmayı ve Midhat Paşa'nın benimsemeye hazır olduğunu bildiği kişisel bir öneride bulunmaktan endişe ediyordu.⁸⁶ Konferansa atıfta bulunulan konulara ilişkin müzakerelere girmedi. Çünkü aynı anda iki yerde müzakere etmek imkânsızdı. Görüşmeler şu anda Londra'da değil, Majestelerinin Hükümeti adına yetkili olan Lord Salisbury tarafından İstanbul'da yürütülüyordu.⁸⁷

Kanun-i Esasi'nin tam olarak güvence sağlayabilmesi için Disraeli'nin düşüncesi, uygulamanın Babıâli ile Güçler arasında uluslararası bir yükümlülük meselesi haline getirilecek bir biçimde Güçlerin uygulamaya dâhil edilmesinden geçiyordu. Hazırlanacak olan taşra idari teşkilatı Güçlerin onayını aldıktan sonra, genel planın bir parçası haline getirilmeli ve aynı sözleşmede yer almalıydı. Böylece

⁸⁵ "Memorandum, 13 January 1877", s. 259-260.

⁸⁶ "The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 10 January 1877", s. 183-184.

⁸⁷ "Memorandum, 13 January 1877", s. 259-260.

padişah tarafından tebaasına bağışlanan tüm reform sistemi, uygulanmasını izleme hakkına sahip olacak Güçlerin güvencesi altına alınacaktı. Odyan Efendi, bu teklifin Majestelerinin Hükümeti tarafından olumlu bir şekilde kabul edilip edilmeyeceğini ve Babıâli'nin konferansta böyle bir öneri sunduğunda herhangi bir fayda sağlayabileceğini düşünüp düşünmediğini Disraeli'ye sordu. Cevap olarak Disraeli İstanbul'da müzakere sürecinde olan soruların burada tartışılmasında bariz bir sakınca gördüğünü söyledi ve görüş bildirmekten kaçındı. Eğer bu öneri, "*Türk Hükümeti tarafından önerilecekse, İstanbul'da kendi sorumlulukları altında onlar tarafından yapılmalıydı.*"⁸⁸

Tavsiye niteliği taşıyan bu sözler aslında aranan desteğin yerinin Londra olmadığı, Büyük Güçlerin temsilcilerinin bir arada bulunduğu ve Avrupa uyumuna yönelik ortak kararların masaya yatırıldığı İstanbul Konferansı'nda sorunların çözülmesi gerektiğinin açıkça dillendirilmesi idi.

Odyan Efendi'nin telgrafında belirttiği gibi Disraeli de Osmanlı Devleti'ne yönelik iyi niyet taşıyan cümlelerini yazısına ekledi. Türkiye'nin Avrupa sistemindeki yerini korumasını hiç kimse kendisinden daha fazla isteyemezdi. Rusya ile bir savaştan kaçınılmasını, Osmanlı için galibiyetin muhtemel görünmediğini ve savaşın sonucunun felakete yol açabileceğini bu nedenle ilk amacın barışın korunması olduğunu söyledi. Sonuçta Osmanlı Devleti için en hayırlı yol konferanstaki tekliflerin kabulüydü. Savaş için Rusya'ya fırsat verilmemeliydi.

Disraeli, konferanstaki önerilerin önemli değişiklikler geçirdiğine ve şimdi Babıâli'ye sunulduğu gibi, kesinlikle kabul edilemeyecek hiçbir şey içermediğine inanıyordu. "*Sultan ve danışmanlarının Rusya ile bir kopma ve bunun neredeyse kaçınılmaz sonuçlarının riskinden daha fazla acı verici ve dezavantajlı olduğunu düşündükleri koşulları kabul etmenin akıllıca bir politika olacağını düşündüm.*" diyordu.⁸⁹ Öneriler kabul edildiği takdirde padişahın yönetimini şekillendirmek, tebaa arasında uzlaşmayı sağlamak ve bu önlemlerle İngiltere'nin sempatisini yeniden kazanmak için birkaç sene kazanılacaktı. Önerilerin kabulü Osmanlı'nın çıkarına olduğu gibi Avrupa çıkarına ve uyumuna hizmet etmiş olacaktı.

Disraeli açık sözlü davranarak düşüncelerini Odyan Efendi ile paylaştı. Mevcut zorlukları ortaya koyduktan sonra elinden bir şey gelmeyeceğini açıklamaya çalıştı. İngiliz Hükümeti'ni temsil eden iki devlet adamının zıt tavır sergilemesi pek mümkün olmadığından Disraeli'nin açıklamaları temelde Lord Derby'nin beyanatından çok da farklı değildi. Odyan Efendi'nin gizli görevi bu devlet adamlarının desteğini elde etmekse Odyan Efendi'nin görüşmeleri ve çabası İngiliz diplomatlar üzerinde kayda değer bir etki yaratmışa benzemiyordu.⁹⁰ Acaba Odyan

⁸⁸ "The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 10 January 1877", s. 183-184.

⁸⁹ "The Earl of Derby to the Marquis of Salisbury and Sir H. Elliot, 10 January 1877", s. 183-184.

⁹⁰ 16 Ocak 1877 tarihli haberde şöyle yazıyordu: "*Görünüşe göre Odyan Efendi, Lord Beaconsfield ve Lord Derby'den herhangi bir kanaat elde etmeden onlar üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığına inanıyor.*" Bkz., *The Times*, 16 January 1877. Ayrıca görüşmeye ilişkin bazı hususlar *The Times* gazetesinde yer aldı. Mesela, 8 Ocak'ta Disraeli, Odyan Efendi'ye "*Türkiye cesur bir orduya sahip ama Rusya ile bir*

Efendi büyük umutlarla mı Avrupa'ya gönderildi? Veya gerçekten devlet adamlarının düşüncelerini ve politikalarını değiştirebileceği düşünülmüş müydü? Bu gibi sorunlara cevap vermek kolay olmasa da açık olan Midhat Paşa'nın böyle bir ihtimali denemesiydi.

İngiltere'deki görüşmelerden sonra Odyan Efendi güzergâhını Paris'e çevirdi. İngiltere'deki görüşmelerden sonra beklentisinin düşmüş olması muhtemeldi. Çünkü İngiltere'nin geleneksel Osmanlı toprak bütünlüğü politikasından uzaklaşmaya başladığının kanıtlarından biriyle yüzleşti. İstanbul Konferansı'nda Osmanlı toprak bütünlüğüne ters düşecek tekliflerin kabulü, Disraeli tarafından dahi tek çıkar yol olarak gösterildi. Kanun-i Esasi'nin durumu düzeltmeyeceği ve konferanstaki tekliflerin özünde değiştirilemeyeceği açıldı. İngiltere'nin kabule yanaşmadığı tekliflerin Fransa'nın desteğiyle değiştirileceğinin zannedilmesi günün diplomatik gelişmelerini bilmeyenlerin kuracağı bir hayaldi sadece. Napolyon Savaşları'ndan itibaren aralarında kurulan birliktelik sonucu özellikle Doğu Sorunu'nu ilgilendiren böyle bir konuda İngiltere ve Fransa'nın ayrı hareket etmelerinin ihtimali çok düşüktü. Yinede Odyan Efendi görüşmelerini gerçekleştirmek üzere 13 Ocak'ta Paris'e geldi.

Louis Adolphe Thiers, Odyan Efendi'nin Paris'te görüştüğü ilk devlet adamlarındandı. Fransa'da başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapan yaşlı Mösyö Thiers, son zamanlarında muhalefetin önce gelen simalarındandı. Türk dostu olarak görülüyordu. Deneyimlerinden ve önerilerinden faydalanmak için müracaat edilen isimlerden biri oldu.

14 Ocak 1877 tarihinde Paris'ten gönderilen yazıyı sütunlarına taşıyan *The Times*, Odyan Efendi'nin görüşmelerini eleştirdi. Habere göre, Paris'ten ayrılma hazırlığı yapan Sadık Paşa, Odyan Efendi'nin gelmesi sebebiyle ayrılma planını erteledi ve M. Thiers ile bir görüşme ayarladı. Muhalefetin önde gelen iki lideri olan M. Thiers ve M. Gombetta ile görüşüldü. Neden böyle bir girişimde bulunulduğunun sorgulandığı haberde bu görüşmelerin farklı şekilde yorumlanabileceği söylendi. Haberde insanların Türkiye'yi Almanya'nın tavsiye ve yönlendirmesiyle hareket ettiği sonucunu çıkardıkları iddia edildi. Devamında şu eleştirel cümleler yer aldı:

*“Hükümet doğrudan rakipleriyle onlara neredeyse resmi bir karakter kazandıracak bir yolla Fransa'daki temsilcilerine görüşme düzenleme emri vererek okuyucuların kendisiyle hemfikir olacağını düşünüyor. Ancak ben bu eylemin öneminin abartılı ve özellikle çok zeki ya da böyle olmak isteyen adamların sıkça yaptığı kişisel acemiliklerden biri olduğuna inanıyorum.”*⁹¹

mücadelenin sonunda galip geleceğini varsaymak imkânsız. Bu savaş birden fazla alanda sürebilir ama neredeyse hiç şüphesiz nihai sonuç değişmeyecektir.” sözü gazetede yer aldı. Aynı haberde Disraeli, Lord Derby'ye bu mücadelenin Osmanlı'nın sonu olabileceğini belirttiği yazıldı. Bkz., *The Times*, 12 February 1877. 18 Ocak'ta Odyan Efendi'nin konferansta sunulan önerilerin acilen kabul edilmesi yönündeki Disraeli'nin tavsiyesini İstanbul'a bildirdiği aktarıldı. Bkz., *The Times*, 18 January 1877.

⁹¹ *The Times*, 15 January 1877.

16 Ocak 1877'de Paris Sefiri Sadık Paşa ile birlikte Sadaret'e gönderdikleri yazıda Odyan Efendi, Paris'teki olumlu atmosferden bahsetti:

“Hükümet-i Seniyye istiklalîyetini cümleye karşı kemal-i metanetle müdafaa ederek balkın hürrmet ve riayetini kazanmıştır. Efkâr-ı umumîye iade-i sulh ve müsalemet arzusunda ise de Devlet-i Aliyye'nin şu ahval-i fevkaladede ibraz eylediği mesere-i gayret ve satvetten dahi mütebayyır olmuştur (hayret etmiştir). Memleketimiz için bir mevki-i cedid nümayan olmaktadır (görülmetedir) bu sayede şimdi düşmanlarımızın şamatalarına sükûnet gelecek ve dâbilen ve haricen dermeyer olanan iddiaların cümlesi zâil olacaktır.”⁹²

Paris'te görüşülen devlet adamlarından biri Fransız Dışişleri Bakanı Duc Decazes idi. Londra'dakine benzer şekilde kendisine önce Midhat Paşa'nın mektubu takdim edildi ve mevcut durum hakkındaki açıklamalar yapıldı. Konferansta Osmanlı'ya sunulan teklifler değiştirilmiş ve biraz yumuşatılmış olduğundan Decazes, Odyan Efendi'nin endişelerine katılmadı. Londra'da Odyan Efendi'nin duymaya alıştığı aynı cevap, barışı kurtarmak için tekliflerin kabul edilmesi tavsiye ile Bakan'ın yanından ayrıldı. Odyan Efendi, Fransız Bakanı İngiliz devlet adamlarından daha az lehte buldu.⁹³

Paris'teki görüşmeler ve temaslar devam ederken İstanbul Konferansı uzlaşa ve barış ortamını sağlayamadan sona erdi. Konferans dokuzuncu toplantısının ardından 20 Ocak 1877'de dağıldı. Odyan Efendi ve Sadık Paşa, 22 Ocak'ta Mösyö Thiers ile bir kez daha görüştü.⁹⁴

Mösyö Thiers, kendisine danışılmasından dolayı teşekkürlerini iletmişti Midhat Paşa'yı politikadaki metanet ve hürriyetperverliğinden dolayı tebrik ederek söz başladı. Konferans görüşmelerinde Babiâli'yi başarılı bulduğunu belirtti. Sonrasında önerilerini sıraladı. Osmanlı topraklarındaki barış ve asayişin sağlanması padişahın ve sadrazamın elindedir ve bir ay daha vakit vardır. Her gün anayasanın icrasına çalışılmalı ve işleri ağırdan almamalıdır. Avrupa'nın istediği hususlar ön planda tutulmalıdır. Konferansta başarı kazandığımız maddelerin icrasına ve Avrupa'nın hoşlanacağı valilerin tayinine bilhassa dikkat olunmalıdır. Devlet-i Aliyye bu yolda samimi ve özverili hareket ederse hem kendisinin hem de Avrupa'nın asayişini korumuş olur. Bir de Sırbistan ve Karadağ ile doğrudan barış yapın ki, Rusya bir savaş durumunda bunu aleyhinize kullanmasın, yönünde fikir beyan etti.⁹⁵

⁹² 13 Kânunusani 77'de Paris Sefiri Sadık Paşa ile Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/13; BOA. Y.EE.d., 789, s. 7.*

⁹³ Baykal, s. 375-376.

⁹⁴ 22 Kânunusani 77'de Paris Sefiri Sadık Paşa ile Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., *BOA. HR.TO., 554/45; BOA. Y.EE.d., 789, s. 8.*

⁹⁵ *BOA. HR.TO., 554/45; BOA. Y.EE.d., 789, s. 8.* Benzer nasihatlerin Lord Derby tarafından yapıldığı Musurus Paşa'nın gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır. Midhat Paşa'nın 24 Ocak 1877 tarihli tezkeresi için bkz., Ali Haydar Mithat, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım 1872-1946*, Bengi Yayınları, İstanbul 2008, s. 24-25.

Mösyö Thiers ayrıca Başbakan Jules Simon'ı görmeleri tavsiyesinde bulunarak, görüşmede nasıl bir lisan ve üslup kullanılması gerektiğine ilişkin de yol gösterdi. Odyan Efendi ve Sadık Paşa'nın gönderdiği telgrafta Mösyö Thiers'in kendileri hakkında düşüncesinin yakın ve içten olduğunu, bütün Paris'in Mösyö Thiers'e Devlet-i Aliyye'nin büyük dostu nazarıyla baktığını bildirdi. Ayrıca o günkü Paris gazeteleri Kanun-i Esasi'nin beklenen tesiri yaratamamasının sebebini, uygulanmasındaki şüphelerden ve eskiden vaat edilip icrasız kalan reformlarla kıyaslanmasından kaynakladığı konusunda hemfikirlerdi.⁹⁶ Baykal'ın iddiasına göre, Londra ve Paris basını birkaç hafta öncesine kıyasla Osmanlı lehine dönmüştü ve bunda Odyan Efendi'nin gayretlerinin büyük payı vardı.⁹⁷

İstanbul Konferansı'nın son bulması, Odyan Efendi'nin gizli görevinin bittiği anlamına geliyordu. Fakat İstanbul Konferansı'ndan müspet bir sonuç çıkmaması, Balkanlardaki huzur ve asayişin halen sağlanamamış, Sırbistan ve Karadağ ile bir barış yapılamamış olması ve reform konusunda Osmanlı Devleti'ne baskının devam etmesi aşılması gereken zorluklar olarak ortada duruyordu. Bu nedenlerden ötürü destek arayışına devam etme talimatıyla Odyan Efendi son kez Londra'ya gitti.

Odyan Efendi'nin detaylarına rastlanan son görüşmesi Lord Derby ile gerçekleşti. Hem Odyan Efendi'nin hem de Lord Derby'nin görüşme hakkında yazdıkları telgraflarda görüşmenin ayrıntıları yer aldı.⁹⁸

29 Ocak 1877 tarihli görüşmede Odyan Efendi, Lord Derby'ye şimdiki durumun son görüşmelerindekinden daha iyi, öncekinin tehlikeli şimdi ise daha ümit dolu olduğunu söyledi.

“Konferansın kararı iki sebeple neticesiz kalmış, biri Babıâli tarafından kabule şayan olmaması diğeri kabil-i icra bulunmamasıdır. Ehyevm Babıâli daba ciddi ve daba kabil-i icra islahat icra edecektir. İşte daba şimdiden başladı... (Kanun-i Esasi'nin icrası ile) Biz bu suretle hem Devlet-i Aliyye'yi ve hem de sulh ve asayiş kurtaracağımızdan eminiz çünkü Avrupa'nın bilcümle amel ve ümidlerini fülüyata çıkarduktan sonra artık bize ne hak ile ve ne bahane ile ilan-ı harb olunur' dedim.”

Lord Derby duyduklarından memnun oldu. İngiltere'nin asıl önem verdiği konu konferans değil reformların icrasıydı. Osmanlı Devleti'nin gösterdiği gayret ve hayata geçirdiği reformlar, İngiltere'nin asayişini korumak için harcadığı mesaisine

⁹⁶ BOA. HR.TO., 554/45; BOA. Y.EE.d., 789, s. 8.

⁹⁷ Baykal, s. 476.

⁹⁸ 20 Kânunusani 77'de Londra'da bulunan Odyan Efendi'den Sadaret'e gönderilen telgrafın tercümesi için bkz., BOA. HR.TO., 554/28. Bu belgenin transkripsiyonu mevcuttur. Bkz., Ahmed Midhat Efendi, *Zübdetü'l-Hakâyik, 93 Harbi'nin Arka Planı, Harbin Zubûru Safahâtı ve Neticeleri Üzerine Diplomatik Yazışmalar*, (haz. Ömer Fâruk Can), TTK Yayınları, Ankara 2015, ss. 93-95. Lord Derby'nin telgrafı için bkz., “The Earl of Derby to Mr. Jocelyn, 29 January 1877”, *British House of Commons Parliamentary Papers, 1877 [C.1738] Turkey, No. 15 (1877). Further Correspondence Respecting the Affairs of Turkey*, s. 23-24. Bu telgrafın kısaltılmış bir fıkrasının tercümesi için bkz., BOA. HR.SYS. 1918/22.

büyük destek sunacaktı.⁹⁹ Lord Derby telgrafında asıl önem verdiği konuyu şu şekilde kaydetti: “Konuları konferansa taşıma amacımız ilk olarak, tehlikede olduğu anlaşılan Avrupa barışını korumak ve daha sonra, Türk İmparatorluğu’nun iç yönetiminde önemli bir gelişme sağlamak içindi.” Türk Hükümeti reformların uygulanmasına ne kadar yakınsa bunu savaş bahanesi olarak kullanmak isteyenlere o kadar az fırsat verecekti.¹⁰⁰

Olumlu bir atmosferde ve iyi niyet dilekleri ile başlayan görüşmenin ekseni kısa sürede mevcut sorunlara kaydı. Görüşme özellikle Avrupa programında yer alan af mevzuu, Bulgar olaylarına karışanların bu af içindeki yeri ve Müslümanların affa dâhil olmaları üzerine yoğunlaştı.

Af yapılacaksa bu geneli yani Müslümanları da kapsamalıydı. Aksi takdirde birlikte yaşayan insanlar arasındaki huzur ve asayişin iadesi mümkün olmayıp alınan tedbirler neticesiz kalırdı. Odyan Efendi’nin yazdığına göre, Lord Derby bu fikri tasdik eder gibi görünmüşken birden Bulgar olaylarında kan dökülenlerin affının Avrupa’da iyilikten ziyade fena bir izlenim doğuracağını söyledi. Bunun üzerine Odyan Efendi Bulgar olayları hakkında izahat verdikten sonra tekrar genel af konusunda ısrar ettiyse de Lord Derby’yi ikna edemedi. Nihayetinde Lord Derby bu konuda resmen bir nasihat veremeyeceğini belirtti. Odyan Efendi ise Londra’da bulunma nedenini ve statüsünü şu sözlerle hatırlattı: “Bendeniz dahi resmen bir nasihat istemediğimi ve zaten kendisiyle Devlet-i Aliyye’nin sefiri sıfatıyla değil sadrazamın ve daha iyisi Midhat Paşa’nın adamı olarak görüşmekte olduğumdan vereceği nasihatın resmi olmuş olmayacağını ifade ettim.”¹⁰¹ Lord Derby kişisel görüşü olarak sadece, Büyük mahkûm kitlesinin her halükarda derhal serbest bırakılabileceği ama Türklere veya Hıristiyanlara karşı gerçekleşen katliamlarla ilgili olarak suçlananların cezadan muaf tutulmaması gerektiği ifade etti.¹⁰²

Bu son görüşmede görüldüğü üzere, Odyan Efendi’nin gizli görevle gittiği Paris ve Londra’da artık daha fazla kalmasının anlamı kalmamıştı. Detayların içine sürüklenen görüşmeler resmi bir diplomatın da yürütebileceği bir hal almıştı. Hâlbuki Odyan Efendi’nin özel görevi bu değildi. Görevi, Kanun-i Esasi’yi layıkıyla anlatmak ve İstanbul Konferansı’nda sunulan önerilerin zararlarını açıklayıp, hakkaniyetle yaklaşılması yönünde yetkili devlet adamları ve kamuoyunu etkileyerek Osmanlı Devleti’ne destek sağlamaktı.

Görüşmelerde umulan veya kayda değer bir başarı elde edilemedi. Görüşmelerde ele alınan hususlar hedeften uzaklaştıkça günlük sorunlar görüşmelerin odağına yerleşti. Ayrıca Davison’un belirttiği gibi Odyan Efendi Avrupa’da “taştan bir duvarla karşılaştı.”¹⁰³ Bu duvarı aşması mümkün olmadı.

⁹⁹ BOA. HR.TO., 554/28.

¹⁰⁰ “The Earl of Derby to Mr. Jocelyn, 29 January 1877”, s. 23.

¹⁰¹ BOA. HR.TO., 554/28.

¹⁰² “The Earl of Derby to Mr. Jocelyn, 29 January 1877”, s. 23; BOA. HR.SYS. 1918/22.

¹⁰³ Davison, s. 408.

Devereux da benzer şekilde şu yorumu yaptı: “Sonuç olarak Odyan’ın misyonunun başarısızlığı kaçınılmazdı. Londra ve Paris’te Odyan’ın konuştuğu İngiliz ve Fransız yetkililer sadece herhangi bir teşvik sunmakla kalmadı, aynı zamanda gayri resmi veya başka türlü, bir plan hakkında fikir vermeyi de kabul etmedi.”¹⁰⁴

Tüm bunlara rağmen Odyan Efendi’nin Paris ve Londra ziyaretleri tamamen başarısız da sayılmaz. Görüşmeler hakkında Osmanlı kaynakları ile önemli fakat özet bilgi sunan Baykal, “*Odyan efendinin bu misyonu, Midhat Paşa’yı sırf Avrupalıları aldatmak ve devleti bu badireden kurtarmak için meşrutiyeti ilân etmiş olmakla, fakat haddizatında bunda samimi olmamakla itham edenlere karşı, aksini isbat eden en büyük delildir.*” yorumunda bulundu.

Odyan Efendi’nin görüşmelerin sonucuna ilişkin düşünceleri ile halet-i ruhiyesi, gönderdiği telgrafın son cümlesinde özetlendi: “*Acaba ile’l-ebed Londra’da kalacak mıyım?*”¹⁰⁵

Sonuç

Dünya üzerindeki hâkim güçlerin güçsüz veya dünya sisteminde çevre konumuna düşmüş devletlere herhangi bir sebeple dayattığı ıslahat ve reformların temel belirleyicisi, güçlü devletlerin kendi aralarında kurdukları sistem, denge veya düzenin devamıydı. Güçsüz devletler bu istekleri karşılamaya dair ne kadar çabalasalar ve bu uğurda çok önemli adımlar atsalar da, hâkim güçlerin talepleri karşılanmadığı takdirde yetersiz görülebiliyor veya göz ardı edilebiliyordu. Kanun-i Esasi’nin ilanına karşı Büyük Güçlerin verdikleri tepki bu duruma güzel bir örnektir ve ne yazık ki tarihte benzersiz değildi.

Odyan Efendi’nin özel ve gizli görevi dönem içinde yaşanan yoğun diplomasi trafiğinin küçük bir parçasıydı. Her ne vesile ile olursa olsun her fırsatta Osmanlı’ya tavsiye edilen veya bazen dayatılan ıslahat isteğinin ne kadar gerçekçi ve Osmanlı’nın lehine olduğunu bu örnek üzerinde eleştirmek mümkündür.

Desteğine en çok ihtiyaç duyulan İngiltere, Kanun-i Esasi’nin önemini ya tam olarak anlamadı ya da anlamak istemedi. Bu esnada Rusya, Osmanlı topraklarında yaşanan olumsuzlukları kendi çıkarları lehine şekillendirerek uluslararası desteği arkasına almış olmanın verdiği konforu yaşıyordu. Yapılan bir ıslahatın ya da gerçekleştirilmek üzere olan devrim niteliğindeki bir yeniliğin Rusya’yı yolundan çevirmeye yetmeyeceği açıktı. Gelişmelerde söz sahibi olan İngiltere ve Fransa gibi önde gelen devletler için de Büyük Güçler arasındaki barış ve uyumun devamı Osmanlı’nın yaptığı ıslahatın kapsamı ve öneminin üzerinde bulunuyordu. Bu nedenle Kanun-i Esasi, uluslararası konjonktürel atmosferin ve İstanbul Konferansı görüşmelerinin gölgesinde kaldı. Sonuçta Rusya, diğer devletlerin müdahalesini engelleyecek şartları oluşturduktan sonra Osmanlı’yı yalnızlaştırdı ve 93 Harbi ile Kırım Savaşı’nın rövanşını alma fırsatını yakaladı.

¹⁰⁴ Devereux, s. 94.

¹⁰⁵ BOA. HR.TO., 554/28.

Kanun-i Esasi, 1875-1878 Balkan Krizi veya Balkan Buhranı olarak adlandırılan dönemin sorunları içinde kayboldu. Ama Osmanlı-Türk anayasal gelişiminin bugün geldiği noktada Kanun-i Esasi, bir mihenk taşı olma özelliğini koruyarak değeri zaman geçtikçe daha iyi anlaşıldı.

Çalışma Odyan Efendi'nin hayatından hareketle değerlendirildiğinde şöyle bir sonuca ulaşılabilir: Ermeni milletine mensup olan Odyan Efendi, genç yaşta girdiği memuriyet hayatında zamanla yükseldi ve önemli görevler üstlendi. Osmanlı'nın zor zamanlarında imparatorluğun bekası için Avrupa'daki kritik temasları gerçekleştirmek üzere seçildi. Kanun-i Esasi'nin daha iyi anlaşılması ve Osmanlı'ya yönelik baskı ve dayatmaların yumuşatılması için görüşmelerde bulundu. Ancak Paris ve Londra'da yapılan görüşmelerin ana eksenini anayasa üzerine değil daha çok günün sorunlarına yoğunlaştı. İlan edilen anayasa ikinci planda kaldı. Üzerinde daha çok durulan konu, İstanbul Konferansı ve Osmanlı'ya dayatılan öneriler oldu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmanın yolu İstanbul Konferansı'ndan çıkacak karar ve Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini elde etmektir. Bu durum anayasanın öneminin anlatılmasını ve anlaşılmasını geri plana düşürdü. Nihayetinde Odyan Efendi'nin görüşmeleri beklenen sonuca ulaşılmasına yardımcı olamadı. Osmanlı yönetiminin Balkanlardaki tebaasına yönelik daha serbest ve daha imtiyazlı davranması yönündeki Avrupa baskısı değişmediği gibi, imparatorluğun tamamını etkileyecek Kanun-i Esasi ile parlamenter yapı neredeyse alelade bir gelişme gibi telakki edildi.

Odyan Efendi'nin hayatı, imparatorluğun son zamanlarındaki gelişmeleri şahsında somutlaştıran karakteristik örneklerden biriydi. Üstlendiği görevler ve temsil ettiği statü, Osmanlı İmparatorluğu'nun imparatorluk sisteminde millet ayrımının yapılmadığının kanıtlarındandı. Ama uluslararası baskı sonucu ortaya çıkan problemlerden biri olan Ermeni meselesiyle Odyan Efendi, zamanla şüphe duyulan biri durumuna düştü. Büyük Güçlerin talepleri ve de desteğiyle zamanla derinleşen Ermeni meselesi genel olarak değerlendirildiğinde, Odyan Efendi ve Ermeni milleti açısından bir yarar sağlamaktan çok, büyük acıların doğmasına sebebiyet verdi.

Doğu Sorunu'nun çözümüne katkı sağlayabileceği umuduyla görevlendirilen Odyan Efendi, mevcut zorlukların giderilmesine yardımcı olamadığı gibi kronikleşen sorunlar silsilesindeki hedef isimlerden biri haline geldi. Ermeni meselesi devletlerin müdahalesiyle böylesine dallanıp budaklanmasaydı ve imparatorluk, yenilerinin eklendiği sorunlar yumağı içine çekilmeseydi, Odyan Efendi müreffeh bir yaşam sürebilir ve acılarına huzurlu bir şekilde katlanarak hayata gözlerini yumabilirdi. Ancak Büyük Güçlerin Osmanlı'ya reçete olarak sunduğu çözümler, Odyan Efendi'nin hayatı özelinde görüldüğü üzere, hazin bir son ile noktalandı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT): 58/44, 142/2.

Hariciye Nezareti Mektûbi Kalemi (DH.MKT): 684/75, 685/2, 821/29, 845/85.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR-SYS): 1918/22.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO): 554/13, 554/28, 554/41, 554/42, 554/43, 554/44, 554/45, 525/11.

İrade Dâhiliye (İ.DH): 639/44426, 703/49222, 740/60559, 746/60996, 770/62694.

İrade Hariciye (İ.HR): 209/12079, 243/14465,

Mabeyn-i Hümayun İradeleri (MB.İ) 69/29,

Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN): 159/92.

Şura-yı Devlet (ŞD), 278/23.

Yıldız Esas Evrakı (YEE): 76/50, 78/55.

Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y.EE.d): 789.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ): 2/49.

Yıldız Perakende Evrakı Posta ve Telgraf (Y.PRK.PT): 3/19.

Yıldız Resmi Hususi Evrakı (Y.A.HUS): 166/19, 166/57.

British House of Command Parliamentary Papers:

1877 [C.1641] Turkey, No. 2 (1877). Correspondence Respecting the Conference at Constantinople and the Affairs of Turkey: 1876-1877.

1877 [C.1738] Turkey, No. 15 (1877). Further Correspondence Respecting the Affairs of Turkey.

1877 [C.1744] Turkey, No.19 (1877), Correspondence Respecting the Ottoman Loans.

Gazeteler

Sabah: 23 Haziran 1876, 25 Haziran 1876, 19 Ağustos 1876, 30 Ağustos 1876, 31 Aralık 1876, 22 Ocak 1877, 20 Şubat 1877.

The Times: 14 January 1876, 27 December 1876, 1, 2, 3, 4, 5, 15, 16, 18, January 1877; 7, 12, 16 February 1877.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Midhat Efendi, *Zübdetü'l-Hakâyik, 93 Harbi'nin Arka Planı, Harbin Zubûru Safabâti ve Neticeleri Üzerine Diplomatik Yazışmalar*, (haz. Ömer Fâruk Can), TTK Yayınları, Ankara 2015.

Akpınar, Mahmut, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837-1895)" *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:5, (Bahar/2015), ss. 29-51.

Ali Haydar Mithat, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım 1872-1946*, Bengi Yayınları, İstanbul 2008.

Baykal, Bekir Sıtkı, "Midhat Paşa'nın Gizli Bir Siyasi Teşebbüsü", *III. Türk Tarih Kongresi*, 15-20 Ekim 1943, TTK Basımevi, (Ankara 1948), ss. 470-477.

Beydilli, Kemal, "Sâdık Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:37, (2008), ss. 397-399.

- Dadyan, Saro, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, Everest Yayınları, İstanbul 2011, ss. 273-375.
- Davison, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*, (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005.
- Devereux, Robert, *The First Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament*, The Johns Hopkins Press, London 1963.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Cilt:I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:VIII, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Kayaoğlu, Taceddin, *Osmanlı Hâricîyesinde Gayr-i Müslimler (1852-1925)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Kayar-Malhasyan, Silvert, "Krikor Odyan", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 379.
- Kılıç, Musa, *Osmanlı Haricîyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Mahmut Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, (haz. İsmet Miroğlu), Bereket Yayınevi, İstanbul 1983.
- Malhut, Mustafa, *I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1876-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2019.
- Mithat Paşa'nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tabıra-i İbret)*, Cilt:1, (yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1997.
- Oğuz, Ahmet, *Birinci Meşrutiyet Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010.
- Ortaylı, İlber, "Midhat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Edirne, 8-10 Mayıs 1984*, TTK Basımevi, (Ankara 1986), s. 227, ss. 227-233.
- _____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt:II, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Tunaya, Tarık Zafer, "1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 27-39.
- Uras, Esat, *Taribte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987.
- Wirthwein, Walter G., *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, Columbia University Press, New York 1935.

Summary

A new period began in the history of the Ottoman Empire in 1876. The constitutional process that started afterward has been one of the most important heritages transferred to the Republic of Turkey with some intervals and reached today. The Kanun-i Esasi was one of the achievements of the Ottoman Empire that enabled modernization and paved the way for the Tanzimat period. This period was not just a result of internal developments. Additionally, it was considered a solution to the pressure and threats against the Ottoman Empire. Therefore, it was announced on the first day of the Istanbul Conference, where the future of the Ottoman Empire was discussed.

The time selection could not create the expected effect. In contrast, representatives at the conference perceived this as an ordinary development and cunning. One of the monarchic empires of the period stepped into the constitutional process. The importance of one of the monarchical empires of the period stepping into the constitutional process should be emphasized, its value should be properly expressed and sincerity in this matter should be guaranteed. Also, it should have been explained that the proposals submitted to the Sublime Porte at the Istanbul Conference were difficult to accept and the difficulties these proposals would cause. Moreover, the support of Britain and France against Russia should have been obtained. For all these reasons, Grand Vizier Mithat Pasha sent Odian Efendi to Paris and London on a private and secret mission. Odian Efendi was one of Mithat Pasha's trusted friends and close colleagues.

Krikor Odian Efendi who was born in Istanbul in 1834, assigned various status and positions in Ottoman government offices since the age of 20s. He was among the staff of the Danube Province, where Midhat Pasha exhibited success. He took part in the first Ottoman-Turkish constitution preparations in 1876. Due to the failure of the Kanun-i Esasi to achieve the expected effect, he was sent to Paris and London on Midhat Pasha's instructions and on a special mission. He held many meetings between December 31, 1876 and February 18, 1877 in Paris and London. Odian Efendi went to Paris first to start the negotiations, but he decided that it would be more appropriate to start those meetings in London. He traveled the road between Paris and London 4 times during his visits.

He spent December 31, 1876, January 2, 1877, January 13-25, 1877, and February 7-11, 1877 in Paris. While in Paris he acted with Ottoman Ambassador Sadık Mehmet Pasha. He met the pro-Turkish, elder M. Thiers, M. Gombetta, and Prime Minister Jules Simon, and Foreign Secretary Louis Decazes. He held meetings in London between 2 and January 12, 1877, 25 January-6 February 1877. In London, Odian Efendi was accompanied by the experienced Ambassador Musurus Pasha, who had been in the London Embassy for many years. He met British Prime Minister Disraeli and Foreign Secretary Lord Derby.

The purpose of Odian Efendi's visit was stated as follows in the letter of introduction: "Your Lordship will therefore have the goodness to give your kind attention to our special Envoy, and receive from his mouth all the explanations and information with which he is charged in the name of our Government, to explain and justify the resolutions, dangerous but, unfortunately, inevitable, which the Ottoman Government are forced to adopt.

The Government of Her Britannic Majesty, while receiving information concerning the true position of affairs in Turkey, as set forth by his Excellency Odian Effendi, will acquire the proof that, in the midst of the crisis she is passing through, Turkey has faithfully guarded the recollection of an alliance both happy and successful, the traditions of which the Ottoman people will always respect."

After Midhat Pasha was dismissed from grand vizier, Odian Efendi's mission in Europe ended and he returned to Istanbul on February 18, 1877. He wanted to go to Europe again for treatment, but when he was not allowed, he went to Europe without permission and quit his office. From the moment he went to Europe, many journals were given about him, stating that he advocated the Armenian issue against the Ottoman Empire. However, it was claimed that he still had a relationship with Midhat Pasha and acted together. Although orders were sent for Odian Efendi to return to Istanbul, Odian Efendi did not return to Istanbul again. Odian Efendi, who had financial difficulties and health problems, died in Paris on December 7, 1887 and was buried in Pere Lachaise Cemetery.

He held meetings for a better understanding of Kanun-i Esasi and to ease the pressure on the Ottomans. However, the main axis of the meetings in Paris and London focused not on the constitution, but rather on present issues at the conference. Finally, Odian Efendi's meetings were not as expected. European pressure on the Ottomans has not changed. The Kanun-i Esasi and the parliamentary structure, which would affect the entire empire, responded as almost ordinary development.